
katsaus

Aikuiskoulutuksesta aikuiskasvatukseen

Ihmisen tilan ongelma

Voimaa tarinoista vai
tarinoita voimasta

Soturin tie

Castanedan tie

Asukkaiden mahdollisuuksista
Helsingin kehittämisessä

Työllisyyspolitiikka ja
demokratia vuonna 2000

Uusplatonistinen käsitys sielun
olemuksesta ja tehtävästä

KRIITTINEN
KORKEAKOULU

6.1983

11. (23.) vuosikerta
Kuusi numeroa vuodessa.

Julkaisija

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry.

Toimisto

Meritullink. 9 A 15, Helsinki 17

ma-pe klo 9-16. P. 661 925

Toimittajat

Antti-Veikko Perheentupa, päätoimittaja

Matti Heikkilä

Kaarina Vartia

Timo Peedu, taitto

Tilaukset vuodelle 1983

maksamalla 60 mk / vuosikerta ps-tilille 715 56-0

Irtotumerot

à 12 mk: Suomalainen Kirjakauppa, Porthanian paperikauppa, Kasvisravintola ja Suomen Luonnonsuojelun Tuki Helsingissä ja Oulussa. *Osoitteenmuutokset ja jälki tilaukset toimiston osoitteella.*

**KRIITTIINEN
KORKEAKOULU**

Osoite: Meritullink. 9 A 15, Helsinki 17

Puhelin: 661 925

on sitoutumaton, opetusministeriön tukema, avoimen yliopiston ideaa toteuttava kulttuurikeskus. Toiminta alkoi vuonna 1968.

Kriittinen korkeakoulu pyrkii

- tarjoamaan tietoa ja virikkeitä kaikille, jotka ovat kiinnostuneita aikamme ongelmista,
- järjestämään kiinnostuneille mahdollisuuksia itsensä ja ympäristönsä kehittämiseen,
- edistämään sellaisen tiedon syntymistä ja kehittymistä, joka antaa uusia näkökulmia todellisuuden ymmärtämiseen sekä
- tarjoamaan mahdollisuuksia eri aatteiden, oppien ja mielipiteiden kohtaamiselle.

Sihteeristö:

Antti-Veikko Perheentupa

— toiminnan yleinen suunnittelu

Markku Graae

Martti Tuomola

— Ihmillisen kasvun seminaari ja ohjelman suunnittelu

Pirkko-Liisa Onnismaa

Britt-Marie Timperi

Ritva Winter

— sosiaalipedagoginen keskus

Asta Haapalainen

Matti Heikkilä

Terttu Lemström

Kaarina Vartia

— toimisto

— Katsaus

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry:n jäseneksi voi liittyä maksamalla jäsenmaksun 20 mk / vuosi (tai ainaisjäsenmaksun 300 mk ps-tilille 715 56-0).

SISÄLTÖ:

RISTO BOXBERG

Asukkaiden mahdollisuuksista
Helsingin kehittämisessä

4

TAPANI SIHVOLA

Voimaa tarinoista vai
tarinoita voimasta

6

ELINA HYTÖNEN

Soturin tie

8

TAPANI OJASTI

Castanedan tie

14

J. HAVERI

Työllisyyspolitiikka ja
demokratia vuonna 2000

16

KEIJO PETÄJÄ

Ihmisen tilan ongelma

22

SIMO KNUUTTILA

Uusplatonistinen käsitys sielun
olemuksesta ja tehtävästä

28

Aikuiskoulutuksesta aikuiskasvatukseen

Ajatus työntekijäin koko työuran jatkuvasta koulutustarpeesta on tullut hyväksytyksi yhä useammilla työaloilla. Ammattien asetamat vaatimukset muuttuvat. Monasti joudutaan siirtymään kokonaan uudenlaiseen työhön, kun vanha työmuoto käy tarpeettomaksi. Tällaiset muutokset ovat yleensä teknisen kehityksen sanelemia. Mutta onko ihmisen arvon mukaista, että tekniikka määrää hänen koulutuksensa? Eikö tekniikan kehitys päinvastoin ole yhä vahvempi haaste ihmisenä kasvamiseen?

Erityisen polttava tämä kysymys on niillä työaloilla, joissa työ tapahtuu ihmissuhteissa eli ns. palveluammateissa. Jos hoito- ja opetustehtävissä toimivien henkilöiden täydennyskoulutus sisältää vain teknistä osaamista, ei tämä voi olla vääristämättä itse työn sisältöä. Ihmisen välitön kyky toisen ihmisen kohtaamiseen jää väistämättä toisarvoiseksi, jos sille ei koulutuksessa panna painoa. Siksi työntekijän tulisi koulutuksessa päästä kehittämään myös itseään, ei pelkästään osaamistaan.

Tämä puolestaan merkitsee sitä, ettei koulutuksen arvoa voi mitata vain sen sisällön perusteella. Sen tulee olla hyvää myös kokemuksena. Kun joutuu kuulemaan yliviisaiden luennonpitäjien puhetta ihmisille, joilta puhujien ei ole tarpeen oppia itse mitään, kokemus on usein ahdistava. Tarjotaan lukuisia pitkästyttäviä vastauksia kysymyksiin, joita kuulijoille ei ole syntynyt. Sellainen koulutus ei voi poistaa sitä ahdistusta ja neuvottomuutta, jota vaikeuksissa olevien ihmisten kohtaaminen hoitolaitoksissa ja koululuokissa näyttää tuottavan enenevässä määrin.

Koulutuksessa ihminen tarvitsee koke-
musta siitä, että hänen todelliset ongelman-
sa tulevat kuulluiksi, että ne ovat tärkeitä
myös niille ihmisille, jotka johtavat hänen
työalaansa ja järjestävät koulutusta. Tä-
män kaiken voi ilmaista yksinkertaisella kä-
sitteellä kunnioitus. Koulutuksen tulisi läh-

teä koulutettavien oman kokemuksen kun-
nioituksesta. Tämä on mahdollista vain, jos
heitä ihmisinä ja työntekijöinä kunnioite-
taan. Kunnioituksen tulee koulutuksessa
koskea toki myös lapsia. Silti lasten ja ai-
kuisten koulutuksessa on olennainen ero.
Aikuiskoulutuksessa kunnioituksen tulee il-
metä samanarvoisuutena kouluttajien ja
koulutettavien kesken. Aikuiskoulutukses-
sa vuorovaikutus on rakennettava pääasias-
sa koulutettavien ehdoilla.

Minulla on sellainen käsitys, että tällaisen
asenteen oppiminen merkitsisi suurta muu-
tosta nykyiseen tilanteeseen. Tietoa yksi-
puolisesti korostava koulutus on olemuksel-
taan joustamatonta ja itseriittoista. Se ei
kuuntele eikä sopeudu. Se olettaa tietävän-
sä, mitä koulutettavat tarvitsevat. Se antaa
ylhäältä päin.

Koulutuksen lähtökohdat ovat koulutus-
tilanteessa selvästi aistittavissa. Kysymys on
usein hyvin vahvasti jäähmettyneistä muo-
doista, joita ei edes kuvitella voitavan
muuttaa. Akateeminen autoritäärisyys il-
menee jo luentosalien muodossa ja niiden
lattiaan kiinnitetyissä istuinriveissä. Profes-
sori ei asetu piiriin kuulijoittensa kanssa.
Kuulijoiden on käännäyttävä häneen päin ja
käännettävä selkensä toisilleen. Tämän
koulutustilanteen mallin olemme imeneet it-
seemme perusteellisesti.

Hyvin suuri osa ongelmistamme on sellai-
sia, että niiden kohtaaminen vaatisi meiltä
persoonallisuuden vahvistumista, ihmisenä
kasvamista. Tieto on toisarvoista, välineel-
listä. Kasvu vaatii haasteille alttiiksi asettu-
mista, suostumista kasvuun. Aikuiskoulu-
tus on ilmeisesti usein väärä sana. Tarvitaan
tietoista aikuiskasvatusta. Se on kuitenkin
paljon vaikeammin toteutettavaa kuin kou-
lutus. Myös kasvattajien täytyy suostua
kohtaamaan oma keskenkasvuisuutensa.

— AVP

Risto Boxberg:

Asukkaiden mahdollisuuksista Helsingin kehittämisessä

Hallinto on etääntynyt kansalaisista. Vaikka kunnallisen demokratian keskeisenä lähtökohtana on asukkaiden, kuntalaisten, vaikutusmahdollisuuksiin pohjautuva hallinto, kuntaa johdetaan taloudellisin perustein monimutkaisen byrokratian kätköistä. Kuntalaisten etujen ja tarpeiden uskotaan hoituvan siinä sivussa. Hallinnosta on tullut holhousta.

Yksilön hyvinvoinnin kannalta on tärkeätä, että hän tietää voivansa vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon. Kuntalaiset ovat kohdistaneet kunnallishallintoa vastaan rajujakin mielenilmaisuja saadakseen äänensä kuuluville. Toisaalta on ryhdytty laajoihin yhteiskuntapoliittisiin toimenpiteisiin kuntalaisten osallistumismahdollisuuksien parantamiseksi. Kunnallislakia on muutettu ja rakennuslainsäädäntöä pyritään uudistamaan. On järjestetty kaupunki uudistuskampanja, osallistumistoimikunta on jättänyt mietintönsä, samoin lähidemokratiatoimikunta. Demokratiamme syventäminen ja laa-

jentaminen asukkaiden osallistumista laajentamaan suuntaan ei kuitenkaan ota onnistuakseen. Tämä siitäkkin huolimatta, että omatoimisuuden perinne on Suomessa vielä tuoreemmassa muistissa kuin esimerkiksi aikaisemmin kaupungistuneissa Länsi-Euroopan maissa.

Seudulliset ongelmat

Pääkaupunkiseudun kuntien ontuva yhteistyö on ollut kansalaisten ja järjestöjen huolenaiheena. Erityisesti jätehuolto ja joukkoliikenne on huonosti järjestetty.

Esimerkkinä asukkaiden osallistumisesta seudullisten ongelmien ratkaisemisyrityksiin voi mainita kansalaisjärjestöjen laatiman jätehuoltosuunnitelman. Se tähdentää kotitalouksissa ja kiinteistöissä tapahtuvan alkujätteen välttämättömyyttä. Samanlaisia yrityksiä ovat maakaasuratkaisua puoltava energiapoliittinen kannanotto ja kampanjat vir-

kistysalueiden säilyttämiseksi.

Maankäyttö

Voimassa olevaan rakennuslakiin ja -asetukseen sisältyvät säännökset vaikutusmahdollisuuksista lähiympäristön suunnittelussa. Viranomaiset on velvoitettu suunnittelu- ja päätöksentekoprosessin eri vaiheissa kuulemaan kuntalaisia. Osallistumismahdollisuus annetaan usein varsin myöhäisessä vaiheessa tai vaikuttaminen rajoittuu valitusoikeuteen. Pitkään valmisteltu rakennuslainsäädännön kokonaisuudistus tuonee asukkaille joitakin todellisia mahdollisuuksia osallistua maankäytön suunnitteluun.

Mainittakoon, että Helsingin Kaupungin-osayhdistysten Liiton ja kaupunkisuunnitteluviraston yhteistyönä on ryhdytty järjestämään kaavoitusseminaareja. Tällainen viranomaisten ja kansalaisten vuoropuhelu on varmasti molempia osapuolia hyödyttävää. Viranomaisille se antaa arkielämän tietoa, jonka puuttuminen jättää hallinnon ihmiselle vieraaksi. Hallinnon epätydyttävä toimivuus on saanut paikoittain kansalaisjärjestöt laajoihinkin yhteenliittymiin Helsingin kehittämiseksi. Tällaisista on esimerkkinä Itä-Helsingin kaupunginosayhdistysten neuvottelukunta ja Helsingin kehittämisen kansalaistoimikunta. Viimemainittu on hiljattain ottanut kantaa mm. rakennettavan oopperan sijoituskysymykseen.

Asukasrakentaminen

1960- ja 1970-luvuilla, kun muuttoliike oli voimakkaimmillaan rakennettiin aluerakentamissopimusten nojalla usein sinne, mistä kunta tai rakennusliike oli onnistunut hankkimaan maata. Asuntoihin muuttajat eivät olleet suunnitteluvaiheessa paikalla voidakseen edes pyrkiä vaikuttamaan ympäristön muotoutumiseen. Tänä päivänä tapahtuvassa täydennysrakentamisessa asianlaite voisi olla toisin. Valtakunnallinen asunto-ohjelma vuosille 1976-1985 esittää, että rakennusoikeudet tulisi luovuttaa asukkaita hyvin edustaville tahoille ja asukkaiden omia rakennushankkeita varten. Sellaista ei kuitenkaan usein tapahdu ja niukasti kaavoitettuja omakotitontteja suuremmat rakennusalueet jäävät halukkaiden ulottumattomiin.

Osaratkaisuna pääkaupunkiseudulla korkeiksi kohonneiden asuntorakennuskustannusten alentamiseksi voisi suositella asukasjohtoisten tuotantotapojen käyttöönottoa. Samalla aikaansaataisiin asuinympäristöä, joka vastaisi asukkaiden omia toiveita.

Maassamme kehitetty asuntojen suunnittelumenetelmä (ITSU), joka pohjautuu käyttäjien tarpeiden ja resurssien huomioonottamiseen, avaa uusia näköaloja rakennustaiteen ja asumiskulttuurin kehittymiselle. Teknistä, taloudellista ja juridista asiantuntemusta asukasjohtoisille hankkeille on kehitetty mm. Sitran rahoituksen turvin.

Kiinteistöjen hallinto ja huolto

Meillä on käytössä pääasiassa kaksi asuinrakennusten hoitotapaa: talonmies- ja aluehoitojärjestelmä. Keskitetty aluehoito on syntynyt aluerakentamistoiminnan tuloksena. Talonmiesjärjestelmän kilpailukyky tämän toisen kiinteistöhuoltojärjestelmän kanssa ei ole paras mahdollinen mm. palkkaus-, työvoima- ja työaikakysymysten vuoksi. Palvelujen tarjonnassa asukkaat kuitenkin mieltävät heitä ikäänkuin lähempänä olevan talonmiesjärjestelmän paremmaksi, joskaan ei välttämättä halvemmaksi.

Nykyaikainen kiinteistöhoito ja hallinto eivät anna paljoakaan mahdollisuuksia asukkaiden osallistumiseen. Talkootoimintaa harjoitetaan kuitenkin kiinteistöjen ja ympäristön parantamiseksi. Myös kotitalousjätteiden alkulajitteluun näyttää asukkailla olevan valmiutta. Sehän edellyttää onnistuakseen talous- ja kiinteistökohtaisia toimenpiteitä.

Lähidemokratiasta

Osallistumiskeskustelu osoittaa, että demokratiata ei toimi kunnolla. Keskittyneen päätöksenteko- ja toimeenpanokoneiston valta on kasvanut suureksi. Vallankäyttö saa asukkaiden näkökulmasta katsottuna mielvallan piirteitä ja vaikuttaa kansalaisia passiivisesti. Jotta osallistuminen olisi mielekästä, sen täytyy johtaa tuloksiin. Yhteistoiminta saa ihmiset irtaantumaan yksinäisyydestään. Se on jo sinänsä eräänlainen saavutus. Se on myös paikalliskulttuuria luovan prosessin käynnistymisen edellytys.

Osallistumiskysymystä pohtineiden komi-

teoiden mietinnöt osoittavat toimenpiteitä, joilla voi nopeastikin hajauttaa päätöksentekovaltaa. Antaahan voimassa oleva kunnallislaki mahdollisuuden kunnanosalvautustojen perustamiseen. Toistaiseksi ovat toimenpiteet rajoittuneet melko vaatimattomiin kokeiluihin joissakin kunnissa mm. Helsingissä eikä näissä ole annettu paikallistoimikunnille minkäänlaista päätösvaltaa.

Yhdenasianliikkeet ovat usein organisoituneet asukas- tai kaupunginosayhdistyksiksi. Niiden toiminnalla luodaan pohjaa lähidemokratian kehittämiseksi. Helsingin kaupunki tukee kaupunginosayhdistyksiä noin 1.500 markan vuotuisella avustuksella. Omaehtoisien toiminnan rahoittamiseksi etsivät yhdistykset lisäansiomahdollisuuksia. Lähikauppiaille ja asukkailla luulisi olevan syytä yhteistoimintaan tilanteessa, jossa vähittäiskaupan keskittyminen johtaa markettien rakentamiseen etäälle asuinalueista. Tämä kehitys haittaa luonnollisesti molempia osapuolia.

Hyötyjätteen talteenotto saattaa tarjota asukasliikkeille ansiomahdollisuuksia. Ovat-han esimerkiksi monet uskonnolliset yhdyskunnat hankkineet huomattavia varoja toimintaansa jäteraaka-aineen keruulla.

Fyysinen ja sosiaalinen ympäristö

Rakennettu ympäristö muodostaa siinä asuville merkitysmailman, joka heijastaa yhteisön arvoja ja pyrkimyksiä. Tämä ympäristösuhde on ”ulkopuolisten” toimesta muotoutuneessa nykyaikaisessa kaupunkiympäristössä järkkynyt.

Asuntojen ja toimitilojen parantaminen uudisrakentamisella tai peruskorjauksella kohentaa fyysistä ympäristöämme. Teknisessä mielessä on asuminen Suomessa jo saavuttanut varsin korkean tason. Asukkaiden osallistuminen asuinalueiden suunnitteluun, rakentamiseen ja hoitoon kohentaa myös sosiaalista ympäristöä. Yhdyskuntien sosiaalisen rakenteen parantaminen onkin suuri haaste asukkaille ja heidän järjestöilleen.

Kriittisen Korkeakoulun johdolla ja asun-tohallituksen tuella on Helsingin Vuosaaressa meneillään kokeilu, jolla pyritään selvittämään lähiön sosiaaliseen ja fyysiseen kehittämiseen vaikuttavia tekijöitä. Hankkeella etsitään yleispätevää tietoa paikalliskulttuurin kehittamisestä ja kehittymisen esteiden poistamisesta.

Tapani Sihvola:

Castaneda: Voimaa tarinoista vai tarinoita voimasta

Kriittisen korkeakoulun syyskauden tilaisuuksista kiistattomin yleisömenestys oli lokakuun alussa järjestetty Carlos Castaneda -ilta teemana ”Soturin tie”. Kolme riviä päivälehdessä ”minne mennä” -palstalla ja lähes kolmesataa ihmistä kokoontui Säätytalon talonpoikaissaliin. Näyttää siltä, että Suomessakin on käymässä toteen Olli Alhon ennuste, että yhä useamman lukijan mielestä Don Juan ”alkaisi kuulua ihmiskunnan suurten opettajien enemmän tai vähemmän todelliseen joukkoon.”

Tapasin pari vuotta sitten Colin Wilsonin, erään aikamme tuotteliaimmista filosofian, parapsykologian, mystiikan ja okkultismin kartoittajista Viittakiven vaihtoehdoisen kasvatuksen seminaarissa. Hänen teoksensa Occult ja Mysteries ovat perinpohjaisimpia ja selkeimpiä länsimaisen mystiikan tutkielmia mitä 1970-luvulla on kirjoitettu. Kuitenkaan niissä ei sanallakaan mainita Castanedaa. Kun kysyin Wilsonilta eikö hän tunne Castanedan teoksia ja kerroin juuri lukeneeni Eagle's gift'in, hän vastasi: ”Minulla on kyllä kaikki hänen teoksensa, mutta hänhän on huijari, läpeensä falski tyyppi, jonka petoksen mm. Richard de Mill on perustellusti pal-

jastanut.” Kun koetin väittää vastaan, että mielestäni Castanedalla on omintakeista ja merkittävää sanottavaa olipa se sitten akateemiset mitat täyttävää tai ei, Wilson vastasi närkästyneellä äänellä ”Se mies tavoittelee vain painoslukuja, ei totuutta.” Keskustelumme tyrehtyi tähän. Jälkeen päin luin uudelleen rinnan Wilsonia ja Castanedaa ja närkästyksen syy kävi ilmeiseksi. Wilson on kirjoittanut sekä faktaa että fiktiota, viitensisistä romaanina ja parikymmentä tieto- tai esseeteosta. Faktaa kirjoittaessaan hän huolella dokumentoi lähteensä ja esittää omille kommentilleen runsaasti viitteitä muista teoksista. Castaneda on täysin murskannut nämä normit. Hän kirjoittaa tutkimukseksi luonnehtimaansa tekstiä täysin fiktiivisellä tyylillä ilman lähdeviitteitä. Akateemiset antropologit Castaneda jättää näin hiukan hankaluuksi, joskin versova castanedologia tarjoaa tutkimusaiheita vielä monille de milleille.

Tavalliselle lukijalle Castanedassa ei liene niin keskeistä ovatko tarinat voimasta autenttisia kuvauksia kansantieteen opiskelijan matkoista meksikolaisten intiaanien pariin vaan se, saako lukija itse voimaa näistä tarinoista.

Castaneda on todella vaikuttanut hedel-

möittävästi länsimaiseen ajatteluun erityisesti psykologian ja psykiatrian piirissä. Tässä on nähtävä myös muiden virtausten ajoittuminen juuri 1960- 70-lukujen vaiheille esimerkiksi humanistisen psykologian ja uusien terapia-suuntausten kehittyminen, jotka olivat osin yhteydessä hippiliikkeen huume kulttuurin ja uusvasemmiston vallankumousromantiikan haalistumisen jälkeiselle mystiikan, idän filosofioiden ja ihmisen itsensä etsimisen uudelle aallolle.

Castanedan suuren suosion lukevan yleisön keskuudessa selittää hänen monitasoisuutensa ja ennenkaikkea hänen taitonsa ilmaista itseään sujuvasti ja tehokkaasti kaikilla tasoillaan. Hänen teoksiaan voi lukea kuin eksoottista matkapäiväkirjaa, kuin dekkaria tai viime aikoina mahtavaa suosiota saavuttaneita elämäntaidon oppikirjoja (Dale Garnegiestä Thomas Harrisin ja Wayne Dyeriin, Juha Nummisesta Matti Kuroseen). Mutta Castanedalta löytyy myös vahvat alueet psykodynamiikan, jopa aivofysiologian spekulointia, josta liukumat mystiikkaan, unimaailmaan ja kaksoisolentoihin luovat viitteitä niin Freudiin ja Jungiin kuin antroposofiaankin. Erityisesti viimeisissä teoksissa painottuu myös kosmologinen maailmanselitys, jolla on yhtymäkohtansa suurten maailmanuskontojen perusmyytteihin ja samalla ihmisten tajunnan peruskokemuksiin, transendenttisiin elämyksiin.

Samaa yksinäisyyden ja lohduttomuuden tuntua, josta Castaneda kirjoittaa jo Matkassa Ixtlaniin ja joka saa huipennuksensa Kotkan sääntönä, pohtii itse asiassa myös akateemikko Oiva Ketonen kirjassaan Ihmisenä olemisesta: ”Ihmisen yksinäisyyden, ulkoisen maailman erillisyyden ja elämän rajallisuuden kokemisessa, heräämisessä maailmaan on jotain kaameaa ja pelottavaa. Ihminen ei tule tietoiseksi vain siitä mikä on. Hän tulee tietoiseksi myös tuntemattomasta, jonka takana on outoja mahdollisuuksia. Tietoisuuden maailma on periaatteessa tasapainoton.”

Jos Castanedan kirjat, hänen tarinansa antavat meille voimaa kestää tietoisuutemme tasapainottomuutta ja siitä huolimatta saavuttaa ”itsemme kokonaisuuden tilan” mikä asetetaan soturin tavoitteeksi ”tarinoita voimasta” -kirjassa, silloin maailmaan herääminen ei jää pysyvästi kaameaksi ja pelottavaksi vaan sen voi hyväksyä ihmeellisenä ja kauniina mysteerinä.

Elina Hytönen:

Soturin tie

Rupesin lukemaan ensimmäistä Castaneda-kirjaani (se oli matka Ixtlaniin) noin 8 vuotta sitten hyvin voimakkaassa elämäntilanteessa. Olin kriisissä, niin kuin sanotaan. Maailmankatsomukseni, jonka mukaan olin valinnut työpaikkani, monet ihmissuhteeni, jopa monet lukemani romaanit ja katsomani elokuvat — se oli pettänyt minut. Todellisuus oli erilainen kuin maailmankatsomukseni edellytti ja vaati. Ja minä olin murheellinen, loukkaantunut todellisuudelle, joka oli luonut ideologian jonka minä olin omaksunut ja silti asettui minun kanssani ristiriitaan.

Tähän tyrmistyksen tuskaan astui intiaanisoturi don Juan. Se oli kohtaaminen joka tuntui kuin kylmä tuuli olisi tarttunut tukkaan. Minä tutisin ja lepattelin aikani ja sitten minussa syttyi riemu. Minä huomasin että olen typerä. Se oli valtavan vapauttava huomio. Ja sen jälkeen järjestelin elämäni uuteen perspektiiviin. Huomasin että en halua muuta kuin yrittää elää soturin tavoin. Sitä olen yrittänyt niin kuin typerä ihminen voi, mutta tietynlaisella sitkeydellä.

Koska juuri soturin filosofia on näin sattuneesta syystä minulle läheinen, aikomukseni on esitellä se teille sellaisena kuin sen olen löytänyt Carlos Castanedan kirjoista. Samalla esittelen lyhyesti Castanedan tuotannon ja kautta rantain hänet itsensä.

Carlos Castaneda tapasi don Juanin, tulevan opettajansa eräänä kesäpäivänä v. 1960 Arizonassa linja-autoasemalla. Carlos, antropologian opiskelija Los Angelesin yliopistosta halusi tietoja peyote-kaktuksesta ja muista lääkekasveista, ja hänelle oli sanottu että tämä omituinen intiaaniukkelia oli ehkä hyväkin kasvien tuntija. Tapaaminen oli lyhyt, eikä vanha intiaani luvannut mitään varmaa, kutsui kuitenkin luokseen käymään. Mutta hän loi Carlosiin yllättäen katseen joka tunkeutui hänen lävitseen ja turrutti hänet niin, että hänen ajatuksensa pysähtyivät. Katse askarrutti häntä sen verran että hänen oli pakko palata intiaanin luo. Myöhemmin Carlos kuuli don Juanilta, että hän tämän katseen avulla pyydysti Carlosin, koska tärkeä enne näytti että Carlosista oli tuleva hänen oppilaansa. Voima

oli johtanut Carlosin hänen luokseen, voima halusi että Carlos rupeaisi kulkemaan tietä, jota myöten hänestä tulisi metsästäjä, soturi ja noita.

Kirjat

Mutta sitä ei Carlos Castaneda suinkaan alussa tiennyt. Hän oli itsevarma yliopistomies, jonka maailmassa oli täsmällisiä kysymyksiä ja niihin täsmälliset vastaukset, joita hän yritti pusertaa ulos don Juanista. Suvereenisti don Juan kuitenkin otti ohjat käsiinsä ja alkoi toteuttaa omaa opetusohjelmaansa.

Se opetusohjelma oli 14 vuoden mittainen. Se oli perinteen mukaan laadittu vaivihkaa eteneväksi, niin ettei oppilas, etenäkään niin tyhmä ulkopuolinen oppilas kuin Castaneda ensin lainkaan tajunnut mitä hänelle todellisuudessa opetettiin. Sen tarkoituksena oli istuttaa oppilaaseen soturin elämänasenne ja mieli, muovata hänen luonnettaan niin että hän kestäisi tiedon polun vaikeudet ja vaarat ja jossain vaiheessa myös tietoisesti hyväksyisi tehtäväkseen tiedon hankkimisen, soturin vastuun kantamisen ja vapauden tavoittelun.

Castaneda on kirjoittanut kokemuksistaan kuusi kirjaa, jotka heijastavat selvästi hänen oman tiedostamisensa asteittaista kehittymistä.

Kaksi ensimmäistä, *The Teachings of don Juan* (1968) ja *A separate Reality* (1971) kuvaavat opintojen alkuvuosia, ja ne on kirjoittanut mies joka vielä uskoo olevansa ulkopuolinen, joskin viehättyynyt tarkkailija. Niitä ei ole vielä käännetty suomeksi. Seuraavat kaksi, *Journey to Ixtlan/Matka Ixtlaniin* (1972) ja *Tales of Power/Tarinoita voimasta* (1974) kertovat uudestaan, alusta asti Carlosin oppivuosien tarinan, mutta toisesta näkökulmasta. Ne kertovat kuinka nuoresta valkoisesta vetelyksestä koulitaan metsästäjää ja soturia. Vaellettauan nimittäin kymmenen vuotta don Juanin kanssa Arizonan ja Meksikon erämaissa Castanedalle yhtäkkiä valkeni MITÄ hänelle alun alkaen oli opetettu ja mitä hän myös alun alkaen oli oppinut.

Kaksi viimeistä kirjaa *Second Ring of Power/Noidan voimapiiri* (1977) ja *The Eagle's Gift/Kotkan lahja* (1981) ovat jo soturin ja noidan kertomaa ja kuvaavat kamppailua maailmassa, josta don Juan soturitovereineen on jo lähtenyt. Kotkan lahjassa palataan myös kokemuksiin, jotka on hankittu don

Juanin johdolla mutta jotka on välillä täytynyt Kotkan säännön mukaan unohtaa.

Soturin tie

Castaneda kuvaa kirjassa *Matka Ixtlaniin* herkullisesti opintaipaleensa alkuasetelmaa. Don Juan ja hän istuvat erämaassa kallion varjossa ja keskustelevat. Puhe kääntyy taas elämäntapojen muuttamiseen. — Mutta minä olen täysin tyytyväinen elämäni, Carlos sanoo. — Miksi sitä pitäisi muuttaa?

Silloin don Juan kysyy häneltä: — Uskotko sinä, että me, sinä ja minä, olemme tasa-arvoisia?

Carlos hämmentyy. Hän on omasta arvostaan tietoinen, mutta vastaa tietenkin kohteliaasti: — Totta kai me olemme tasa-arvoisia.

— Emme ole, don Juan vastaa hiljaa. — Emme me ole. Minä olen metsästäjä ja soturi ja sinä olet akka.

Carlosin suu lokahtaa auki. Sitten hän rai-vostuu, kuten hänen tapansa on. Mutta don Juan ei hellitä, hän kertoo rauhallisesti että Carlos on toisten luuta joka ei käy omia taisteluitaan, ja että hänen oma täsmällisten tekojen, tunteiden ja päätösten maailmansa on rajattomasti todellisempi kuin se haparoiva tylsämielisyyttä jota Carlos kutsuu ”elämäksen”.

Don Juanin jakamat katkerat lääkkeet voin tiivistää seuraavaan.

Älä ota asioita niin itsestään selvinä, don Juan sanoo Carlosille. Me olemme yhtä salaperäisiä ja pelottavia kuin tämä käsittämätön maailma.

Sinun täytyy luopua *itsetärkeydestäsi*. Niin kauan kuin tunnet olevasi tärkein asia maailmassa, et pysty käsittämään ympärillä olevaa maailmaa.

Sinun ongelmasi on että olet *liian todellinen*. Sinä olet keskellä tietä ja kuka tahansa voi kävellä ylitsesi. Jos sinulla ei ole minkäänlaista *henkilöhistoriaa*, sinun ei tarvitse selitellä. Kukaan ei kahlehdi sinua ajatuksillaan.

Sinä olet koko ikäsi valittanut, koska *et ota vastuuta* päätöksistäsi. Maailmassa missä kuolema metsästä ei ole aikaa katumukseen eikä epäilyyn, on vain aikaa päätöksiin. Ihmisen täytyy ottaa vastuu siitä että on tässä ihmeellisessä maailmassa.

Ei hyödytä surra ja valittaa ja uskoa, että joku tekee meille aina jotakin. Kukaan ei tee mitään kenellekään, kaikkein vähiten soturil-

le. Soturi pureutuu tyhjänpäiväisyyden läpi ja säilyttää itsensä puhtaana.

Kuolema on ainoa viisas neuvonantaja joka meillä on, don Juan sanoo. Milloin tahansa sinusta tuntuu — niin kuin sinusta aina tuntuu — että kaikki on menossa päin honkia ja sinusta ei tule mitään, käänny kuolestasi puoleen ja kysy, onko se totta. Kuolestasi kertoo että sinä olet väärässä, että millään ei todellisuudessa ole merkitystä paitsi sen kosketuksella. Kuolestasi sanoo: ”Minä en ole koskenut sinuun vielä.”

Anna jokaisen teon olla viimeinen taistelusi maan päällä. Vain silloin teoissasi on oikeaa voimaa. Niin on hyvä. Se vie pelolta kärjen.

Kaikki nämä viisaudet ovat itse asiassa soturiksi kasvamisen perustekniikoita. Luettelen ne tässä uudestaan: 1) itsetärkeydestä luopuminen, 2) henkilöhistorian häivyttäminen, 3) vastuun ottaminen omista teoista, 4) kuoleman käyttäminen neuvonantajana.

Soturin elämän keskeisiä asioita on *voima*. Soturi on henkilö jonka voima on valinnut kulkemaan tiedon polkua. Toisaalta soturi itse metsästää voimaa. Mitä voima sitten on? Ensin se on soturioppilaalle kuin satua, sitten siitä tulee vakava asia, sanoo don Juan. Sitten se ilmenee ihmisessä hallitsemattomana, kunnes se lopulta on hänessä pysyvästi, valvoo hänen tekojaan ja tottelee hänen käskyjään. Ihminen on henkilökohtaisen voimansa summa, ja se määrää kuinka hän elää ja kuinka hän kuolee.

Voimaa metsästäessään soturin on kamppailtava hellittämättä päästäkseen eroon vanhasta maailmankuvasta, tottumuksistaan, vioistaan, näkemistavastaan. Hänen täytyy tulla joustavaksi, kadottaa ”ihmisen hahmonsa”.

Carlosin voimakkain vastus on hänen toivoton halunsa selittää kaikki *järjellä*. Hän jos kukaan takertuu vanhaan maailmaansa, viimeiseen asti. Mutta näin on meidän kaikkien laita, tavalla tai toisella, eikä sitä kannata valittaa. Don Juan sanoo:

— Sinun tapauksessasi noidaksi tuleminen merkitsee että sinun on voitettava jäärapäisyytesi ja järkiselitysten tarpeesi, koska ne ovat sinun tielläsi. Ja mikä vielä tärkeämpää, nuo *puutteet ovat sinun tiesi voimaan*. Sinä et voi sanoa, että voima virtaisi sinun luoksesi, jos elämäsi olisi toisenlaista.

Vuosikausia Carlos käy toivottomalta tuntuva taistelua pinttyneitä ajattelun ja tuntemisen tapojaan, itsesääliään, tärkeilyään, jär-

keilyään ja omistushaluaan vastaan. Don Juan muokkaa hänen luonnettaan kohtuullisuuteen ja kestävyYTEEN, joustavuuteen. ”Tiedon polusta suoriutuu vain soturi”, hän sanoo, ”koska soturi pystyy saamaan tasapainoon *ihmisenä olemisen kauhistavuuden ja ihanuuden*.”

Muuttuminen saattaa näyttää mahdottomalta. Mutta siihen pitää silti pyrkiä hellittämättä, ja juuri tämä hellittämätön pyrkimys on soturin *moitteettomuutta*. Soturi on oman itsensä haaste, hänen oma luonteensa kaikkein vikoineen on hänen tiensä voimaan. Muuta tietä hänelle ei ole. Niinpä soturi hyväksyy kohtalonsa nöyränä: hänen haasteensa on, kuinka moitteeton hän pystyy olemaan niin ahtaissa rajoissa.

Mitä vanhemmaksi soturi tulee, sitä voimakkaammaksi hänessä kasvaa oman arvottomuuden tunne. Sen rinnalle tulee mitä syvin nöyryys, joka nousee tietoisuudesta että ihmisen mahdollisuudet ovat niin vähäiset.

Don Juanille soturin suurin, lopullinen saavutus on sittenkin ilo. Kun hän hyvästelee Carlosia ennen lähtöään maan päältä, hän sanoo:

”Soturi tunnustaa tuskansa, mutta hän ei heittäydy sen valtaan. Siksi soturi joka on astumassa tuntemattomaan ei tee sitä murhetta tuntien, päin vastoin hän iloitsee, koska hän tuntee itsensä nöyräksi suuren onnensa edessä, luottaa henkensä moitteettomuuteen ja ennen kaikkea on täysin tietoinen kyvystään toimia oikein. Soturin ilo nousee siitä että hän on hyväksynyt kohtalonsa ja totuudenmukaisesti arvioinut sen, mikä häntä odottaa.”

Noita ja tietäjä

Samat tekniikat joiden avulla kehitytään soturiksi, johtavat don Juanin maailmassa myös noituuteen. Ne vapauttavat ihmisen niin, että hän pystyy ”pysäyttämään maailman”. Tällä don Juan tarkoittaa totutun, rutiniiniksi muodostuneen maailmankuvan kumoamista.

Kun don Juan hokee yhä uudestaan Carlosille: Sinä ajattelet liikaa, hän tarkoittaa että Carlos ylläpitää vanhaa maailmankuvaansa ajattelemalla niin kuin ajattelee ja ajattelemalla herkeämättä. Hänen ajatuksensa estävät häntä kokemasta maailmaa uudella tavalla.

Maailma on kuvaus, don Juan sanoo.

Meille on syntymästä asti selitetty että maailma on tällainen, siksi me havaitsemme sen tällaisena, kuvauksen mukaisena. Kun soturi oppii *katkaisemaan ajatuksensa eli sisäisen dialoginsa*, hän lähestyy maailman kuvauksen muuttamista. Hänelle avautuu noitien maailman kuvaus. Mutta sekun on vain kuvaus, jonka vangiksi olisi don Juanin mukaan hullutta jäädä.

Don Juanin mysteeriperinteessä ihmisessä on kaksi puolta, oikea eli järjen, "tämän maailman" puoli, jota hän sanoo *tonaaliksi* tai 1. tietoisuudeksi, ja vasen puoli, joka on luova, nimeämätön osa ihmistä, *naguuali* tai 2. tietoisuus. Soturikoulutuksessa opettaja järjestää oppilaan tonaalisen uudestaan, tekee hänen järjensä voimakkaaksi ja kestäväksi, niin että toinen opettaja jota sanotaan hyvän-tekijäksi voi vihkiä oppilaan vasemman puolen salaisuuksiin.

Kaikki tämä tapahtuu mitä selkeimmässä tietoisuuden tilassa, ei suinkaan peyoten tai muiden huumaaavien aineiden vaikutuksen alaisena, joita Castaneda alussa luuli välttämättömiksi välineiksi. Castanedan tapauksessa don Juan käytti aluksi peyotea ja sieniä apuna siksi, että Castanedan oma jääräpäisyys teki sen hänen arvionsa mukaan välttämättömäksi.

Noituuden tiellä ensimmäisiä tehtäviä on *unennäön* oppiminen. Sen avulla pystytään hallitsemaan unia ja toimimaan niissä tietoisesti, minkä jälkeen unennäkijälle vähitellen kehittyä uniruumis eli kaksoisolento. Koska sekä oikean että vasemman puolen maailmat ovat kuvauksia, on aivan loogista että sekä uneksija että uneksittu, unennäkijä ja kaksoisolento ovat toistensa unia. Itse asiassa kaksoisolento uneksii sinut, don Juan kuiskaa Carlosille.

Koska soturi on menettänyt itsetärkeytensä, ja itsetärkeys ja omahyväisyys ovat kuitenkin ihmisten kanssakäymisissä keskeisiä elementtejä, soturi tarvitsee erityisen tekniikan voidakseen olla tekemisissä ihmisten kanssa. Tämän tekniikan nimi on *hallittu hulluus* ja se kuuluu *pyydystämisen* taitoihin. Soturi soveltaa pyydystämistä kaikkeen, pienimmästä suurimpaan asiaan ollessaan tekemisissä arkimaailman kanssa.

Luen teille pyydystäjien säännön kolme ensimmäistä säädöstä.

"1. Ensimmäinen säädös kuuluu, että kaikki meidän ympärillämme on mittaamaton mysteeri.

2. Toinen säädös kuuluu, että meidän on yritettävä ratkaista nämä mysteerit, mutta ilman toivoa että koskaan siinä onnistumme.

3. Kolmas säädös on, että soturi, tietoisena mittaamattomista mysteereistä ympärillään ja tietoisena velvollisuudestaan koettaa ratkaista ne, ottaa oman paikkansa mysteerien joukossa ja pitää itseäänkin yhtenä niistä. Siksi ole-massaolon mysteeri on soturille loputon, koska se pikku kiveä, muurahaista tai häntä itseään. Se on soturin nöyryyttä. Hän on kaiken kanssa saman veroinen."

Pyydystäjien säädösten ja periaatteiden (joita on 7) noudattaminen tuo kolme tulosta. Pyydystäjät oppivat, etteivät koskaan ota itseään vakavasti: he oppivat nauramaan itselleen. Toiseksi pyydystäjät oppivat loputtoman kärsivällisiksi. Heillä ei ole koskaan kiire, he eivät koskaan hermostu. Ja kolmanneksi he oppivat kyvyn improvisoida rajattomasti.

Kun soturi ja noita on vuosikausia uurastanut moitteettomasti itsensä kehittämisen tiellä, hän lopulta pystyy ehkä yhdistämään molemmat puolensa, oikean ja vasemman, ensimmäisen ja toisen tietoisuuden. Hän löytää *itsensä kokonaisuuden* ja silloin hän on valmis siirtymään kolmanteen tietoisuuteen ja vapauteen. Siirtymä tapahtuu ilman ruumiin kuolemaa — soturi vain katoaa tästä maailmasta eikä enää palaa. Näin ovat kadonneet don Juan, Carlosin opettaja ja don Genaro, hänen hyvän-tekijänsä. He ovat soturitovereidensa kanssa menneet toiseen maailmaan, suureen tuntemattomaan, jossa he odottavat Carlostä ja muita oppilaitansa.

Naissoturit

Tarinoita voimasta mainitsee vain kerran mahdollisuuden, että naisetkin voivat olla sutureita. Siksi naissoturien vahva osuus Noidan voimapiirissä ja Kotkan lahjassa tulee yllätyksenä.

Vasta don Juanin pois-lähdön jälkeen, palatessaan Meksikoon Carlos käsittää että hänen ystävänsä Pablito "sisaret" ja "äiti" ovatkin don Juanin oppilaita ja sutureita. He ovat tiedon tiellä pitemmällä kuin hän ja ravistelevat hänet don Juanin toimeksiannosta henkijävieriin, että hän pääsisi eroon järjekyllänsä pakkopaidasta.

Noidan voimapiiri on pitkälti naissoturien kirja, siksikin että he ovat värikkäitä ja voi-

makkaita ja jättävät miehet jokseenkin varjoonsa. Kotkan lahja esittelee useita vaikuttavia naissotureita, jotka opettavat Carlosia ja jotka rajuudessaan ja auktoriteetissaan ovat harvinaisia kirjallisuuden naishahmoja.

Pari sanaa Kotkasta. Kotka on voima, joka hallitsee kaikkien elävien kohtaloa, kaiken elämän ja tietoisuuden lähde. Sen lahja ihmiselle on, että hän moitteettomasti soturina elämällä voi saada pitää tietoisuutensa kuoleman hetkellä. Kotkalla on sääntö, jonka mukaan soturit ja tietäjät elävät kilvoittelussaan vapautensa saavuttamiseksi.

Kotkan sääntö edellyttää, että maan päällä on tietäjä, Naguaali joka pystyy opastamaan sotureita vapauteen. Don Juan on tällainen Naguaali. Miesnaguaalilla on rinnallaan naispuolinen Naguaali, jonka tulee olla täydellinen soturi ja tietäjä. Sääntö vaatii myös, että Naguaalin seurueeseen kuuluu miessotureita ja kaksinkertainen määrä naissotureita siksi, että naisilla on sisäinen tasapaino joka miehiltä puuttuu. Naissoturit edustavat seurueessa neljää ilmansuuntaa, neljää tuulta ja niiden ominaisuuksia. He ovat joko uneksijoita tai pyydystäjiä ja oman alansa asiantuntijoina he ovat miessotureita perehtyneempiä ja syvällisempiä. Siksi Carloskin saatuaan don Juanilta näiden taitojen alkuopetuksen siirtyy don Juanin soturiseurueen naisten oppilaaksi.

Don Juanilla on korkea käsitys naisista sotureina ja noitina, niin kuin oli hänenkin opettajallaan ja hyväntekijällään. Don Juanin mukaan naisten on helpompi tulla sotureiksi ja noidiksi, heillä on vähemmän niitä esteitä jotka kiusaavat miehiä — kuten omistushalu, itsetärkeys ja pelko — ja lisäksi tiettyjä etuja. He ovat hurjempia, voimakkaampia kuin miehet. Naissoturit itse arvelevat sen johtuvan mm. siitä, että heillä alun perin on vähemmän menetettävää kuin miehillä.

Ihmisen, elämän ja maailman kunnioittaminen

Castaneda kertoo kirjassa Matka Ixtlaniin yhden tärkeän syyn siihen että hän lopulta jäi don Juanin oppilaaksi: hän piti tunteesta, jonka hän koki vain don Juanin kanssa, tunteesta että maailma tosiaan on kunnioitusta ja pelkoa herättävä, salamyhkäinen ja kaunis paikka.

”Me emme koskaan voi päästä selville maailman salaisuuksista”, don Juan sanoo.

”Mitä sinä tarkoitat maailmalla?” Carlos kysyy. ”Elämää, kuolemaa, ihmisiä... ja kaikkea muuta mikä meitä ympäröi. Me emme voi koskaan ymmärtää sitä. Niinpä me emme voi muuta kuin pitää sitä sinä mikä se on, käsitteettömänä mysteerinä.”

Satuttavimpia kohtia Castanedan kirjasarjassa on jakso Tarinoita voimasta -kirjan lopussa, jossa don Juan ja don Genaro jättävät Carlosille ja muille oppilaille jäähyväiset.

”Soturin elämä ei millään voi olla kylmää, yksinäistä ja tunteetonta, sillä se rakentuu kiintymykselle, uskolliselle ja omistautuvalle rakkaudelle jota hän tuntee rakastettuaan kohtaan. Ja kuka, te ehkä kysytte on hänen rakastettunsa? Minä näytän sen teille nyt.”

...Don Juan kyykistyi etemme. Hän hyväili hellästi maata.

”Tämä on näiden kahden soturin rakkaus”, hän sanoi. ”Tämä maa, tämä maailma. Soturille ei voi olla suurempaa rakkautta. ...Vain horjumaton ja intohimoinen rakkaus maata kohtaan pystyy haihduttamaan surun”, hän jatkaa vähän myöhemmin. ”Suru kuuluu (vain) niille jotka vihaavat maata, maata joka antaa heillekin suojan.”

Rakkaus Maaäitiin yhtyy soturilla myötätuntoon ihmisiä kohtaan ja tietoisuuteen, että heidän elämäänsä on kunnioitettava. Tiedon polkua pitkälle kulkenut soturi lakkaa haluaaasta mitään, ja on siten kanssaihmissiään onnellisemmassa asemassa, sillä halu tekee meidät onnettomiksi, sanoo don Juan. Soturi aivan kuin katoaa, ja silti hän on läsnä. Koska hänellä ei ole henkilökohtaisia haluja, hän ei leikittele lähimmäisillään kuin he olisivat leluja, vaan hän kohtaa heidät heidän hulluutensa keskellä. Ainoa ero vain on, että hän hallitsee hulluutensa, kun hänen kanssaihmissensä eivät siihen pysty. ”Tietäjä ei voi missään nimessä vahingoittaa kanssaihmissiä toiminnallaan”, don Juan sanoo hyvin kategorisesti.

Kunnioitus ihmistä kohtaan — jota länsimaaisessa perinteessä olemme oppineet pitämään humanismin tärkeimpänä tunnuksena — on myös perustana soturin asenteessa, ettei toista ihmistä voi muuttaa. Ihmistä on autettava tukemalla häntä siinä mitä hän on ja antamalla hänen tehdä itse se, mikä hänen on tehtävä. Toisen ihmisen oman laadun kunnioittaminen on hyvin vaikeaa soturillekin, don Juan toteaa. Näkemys on sukua myös länsimaissa esiintyvälle käsitykselle ihmisen vapaan tahdon loukkaamattomuudesta hänen henkisen kehityksensä tiellä. Myös Carlosin

oppivuosissa on hetkiä, jolloin hänen on itse hyvän harkinnan jälkeen päätettävä, jatkaako hän don Juanin oppilaana vai ei. Ihminen ei voi kehittyä ellei hän tunne olevansa itse vastuussa omista päätöksistään.

Hyvästä ja pahasta Castaneda puhuu varsin peitetysti. Don Juanin valinnat ovat kuitenkin selvät. Hän tekee tarkan eron mustan ja valkean magian välillä ja ohjaa omat oppilaansa johdonmukaisesti toisen tietoisuuden "heikon puolen" eli noituuden pahojen kasvojen ohi. Hän ulottaa jopa mainesanan *mustat maagikot* koskemaan tavallisia ihmisiä, niitä jotka *ajattelevat* pahaa lähimmäisistään ja niin estävät heitä kehittymästä paremmiksi. Tämän näkemyksen käytännön sovellutus tulee vastaan Noidan voimapiiriissä, jossa naisoturi la Gorda kehottaa muita oppilaita jättämään rauhaan toverinsa Pabliton heikkoudet; hän kieltää heitä häiritsemästä Pablitoa negatiivisilla ajatuksillaan.

Kulttikirja vai elämisen opas?

On niitä jotka lukevat Castanedan kirjoja samaan tapaan kuin Raamatussa Mooseksen kirjoja. He etsivät "temppuja", taikakeinoja saada aikaan jotain poikkeavaa elämässään, jotain jännittävää. Minusta sekin pitää ihmisille suoda. On intiaaniasioiden entusiasteja, on seikkailun, hiukan uskomattoman ja runollisen tarinan etsijöitä, on kulttuuriantropologeja jotka jakautuvat jyrkästi epäilijöihin ja vastustajiin ja toisaalta innostuneisiin hyväksyjiin. Vielä on niitä joille don Juanin opetukset ovat filosofista opastusta elämänarvojen uudelleen punnitsemisessa.

Kun sanon itse kuuluvani sekä intiaani-entusiasteihin että don Juanin filosofian arvostajiin, tiedän että moni on valmis väittämään minua henkilökohtaisen pelastususkonnon etsijäksi joka kaipaa autoritatiivista julistajaa. Tai seonneeksi okkultistiksi joka uskoo huumeisiin ja noitakonsteihin. Tai arvostelukyvyttömäksi romantikoksi joka esteettistä nautintoa kärkkyessään nielee myös taikauskon, tietämättömyyden, salaopit ja muut hämmätyttävät "uskonnolliset elämykset". Tällaisia kiihtyneitä äänensävyjä olen lukenut Castanedan Suomessakin saamasta kritiikistä (tässä oli vinkkejä mm. Parnassosta, Kalevasta ja Hälläpyörästä.)

Kohukirjoja don Juan-kirjat ovat olleet muuallakin. Tunnetuin Castanedan kirjalli-

nen vastustaja lienee USA:lainen Richard de Mille joka on omistanut kaksi kirjaa Castanedan tietojen ja moraalin kiistämiseen. Hän on osoittanut joitakin epä johdonmukaisuuksia aikojen ja paikkojen sijoittelussa (kuten että Carlos jättää autonsa päivän kävelymatkan päähän Genaron talolta, mutta nousee siihen kohta Genaron luota lähdettyään) — minusta pikkuseikkoja, jotka ovat ilmeisesti syntyneet don Juanin persoonaa ja elämänoloja häivyttävässä uteliain ulottumattomiin. De Millen ponnistelut joilla hän yrittää osoittaa Castanedan suuren luokan kirjalliseksi varkaaksi ovat minusta sääliävästä vaivannäköä. Sääliävästä myös siksi, että ne ilmaisevat de Millen sokeuden Castanedan tuotannon todelliselle annille. Ja se on sittenkin kiistaton.

Koska käsiini ei ole osunut Castanedan työtä asiallisemmin arvioivaa teosta voin tässä kertoa edellisen lisäksi vain muutaman oma-kohtaisen havainnon. Castaneda näyttävät arvostavan ja siteeraavan etenkin kaksi ammattikuntaa, antropologit, mikä on aivan luonnollista, ja "uuden polven" psykologit ja psykiatrit, jotka näkemyksiltään lähestyvät ns. kokonaisvaltaista lääketiedettä. Jälkimmäisistä voisin mainita amerikkalaisen Wayne W. Dyerin, jonka kirjoja on käännetty suomeksi kolme. Antropologeista on kiinnostava esimerkki samoin amerikkalainen Michael Harner, joka kävi kesällä Suomessa; hän katsoo Castanedan työn avanneen oven hänen omille shamanismitutkimuksilleen.

Castanedan don Juan-kirjoja on myyty miljoonia kappaleita ja ne on käännetty ties kuinka monelle kielelle. Omituisen vanhan intiaanin juttuja — intiaanin jota joidenkin mielestä ei ole edes ollut olemassa — ostetaan ja luetaan kaikkialla länsimaissa. Onko sitä pidettävä merkinä rappiotilasta jossa kaivataan pelastavaa auktoriteettia — kuten eräs suomalainen arvostelija epäilee, en tiedä. Sama asia voidaan tietysti sanoa myönteisemmin ja otaksua, että länsimaisessa ihmisessä orastaa tarve hahmottaa uudelleen käsitys siitä, mitä ihmisarvoinen elämä edellyttää, halu löytää uudelleen itsessään ihminen jota voi kunnioittaa ja halu nähdä vaivaa sen ihmisen kehittämiseksi. Ja löytää niin viimein uudeleen maailma joka on salaperäinen ja pelottava ja kaunis ja jossa kilvoittelulla, ihmisen itsensä ponnistuksilla on merkitystä, koska kaikkea ohjaa salattu mielekkyys. Don Juan puhuu tästä samasta asiasta käyttäessään ilmaisua ihmisen maaginen perintö.

Tapani Ojasti:

Castanedan tie

Meillä on ollut ihmiskunnan historiassa eri aikoina erilaisia teitä. On ollut joku tie, joku taapahtumasarja, jonka ihminen käy läpi. On pitkä kehitys, prosessi, jonka tuloksena ihminen sitten ihmistyy ja toteutuu. Minusta tuntuu, että miljoonaluvut Castanedan kirjojen painosluvuissa johtuvat siitä, että Castaneda esittää tien. Ja hän esittää tien hyvässä tunteen ja järjen tasapainossa oppilas- opettajasuhteessa hänen ja don Juanin välillä. Ja se tie antaa meille kummallisen aavistuksen: voiko olla totta, että vielä olisi olemassa jossain kulttuurissa koulu. Koulu on joku sellainen tieto, joku enemmän tai vähemmän salatielo, jonka avulla ihmisestä tulee mahdollisuuksiensa mittainen.

Meidän koulumme on yhdeksän vuotta peruskoulua ja kolme lukiota. Jos siihen laskeetaan vielä viisi vuotta ammattikoulutusta, kestää koulu 17 vuotta. Kun tähän lisätään lapsen ikä ennen koulua on hän seitsemäntoista vuoden oppimisen jälkeen 24-vuotiaana valmis kuluttamaan ja tuottamaan. Tämä on mielestäni se ihmiskuva, jonka puitteissa me realistisesti liikumme.

Mutta mitä tapahtuu ihmisen sisällä? Onko hän oppinut elämään itsensä kanssa, maailman kanssa? Tätä varmaan monet haluavat kysyä. Minusta siis tuntuu, että Castaneda pitää nähdä tienä jonnekin. Tämä ajatus tuntuu psykologisesti viehättävältä. Se sanoo, että on todella joku tapa tulla ihmiseksi.

Olemme biologisen koodin ohjaamia ja kulttuurikoodin ohjelmoimia. Mutta ihminen

ei toteudu vain näiden kahden koodin tuloksena. Kun ollaan tekemisissä uskonnon tai sen tyyppisten asioiden kanssa on mielenkiintoista havaita, että ihmiset puhuvat mielellään yli-luonnollisesta. Ihmiset luulevat olevansa itse luonnollisia. Kukaan meistä ei ole luonnollinen. Me olemme kaikki kulttuurisia. Kulttuuri on leiponut meidät jo ennen kuin synnyimme. Sitten se pani meidät elämään hirvittävän synnytystrauman, joka muissa kulttuureissa on ehkä ihan jotain toista. Nykyisin tiedetään, että kulttuurin tuottama ihminen on kulttuurin eikä luonnollisuuden tai yliluonnollisuuden puitteissa ymmärrettävissä.

Sperry sai Nobel-palkintonsa aivotutkimuksista. Hän sanoo, että todellisuudessa meillä on kahdet aivot. Niillä on eri kieli, eri tapa käsitellä tietoa, eri tapa ilmaista tietoa. Kun sitten tulee Castaneda ja puhuu tonaalista ja naguaalista syntyy kummallisia yhtymäkohtia. Onko vain sattumanvaraista vai onko vanhassa perinteessä oivalluksia, jotka tulevat muuttamaan maailmaamme tulevien viidenkymmenen ehkä sadan vuoden kuluessa. Ihmisen mielen hajoitusprosessilla, niin että toinen henkilö puhuu toiseen korvaan ja don Juan toiseen sekoitetaan ihmisen mieli. Onko mahdollista, että kun hallitaan molemmat aivonpuoliskot syntyy uusi tietoisuus, jonkinlainen uusi ihminen, uusi vapaus. Ja että oppiminen olisikin purkamista.

Castaneda ei oikeastaan oppinut mitään uutta järjellisesti. Castanedalle luotiin määrättyjä kokonaistilanteita, joissa hän aina

joutui jättämään osan saavuttamaansa tietoa tai maailmankuvaa. Tällainen kummallinen tietoidea on mielestäni läsnä näissä kirjoissa. Ja se lieenee läsnä monissa erilaisissa teissä. Sopisiko seuraava esimerkki? Joku tulee opettajan luo ja pyytää: opeta minua. Opettaja kysyy haluaako oppilas teetä. Panee kupin pöydälle ja alkaa kaataa lorottaa estelyistä huolimatta yli reunojen. Olemme yleensä niin täynnä teetä, että meihin ei mahdu mitään.

Länsimaalaisille on yleensä hyvin tehokas tapa käyttää kulttuureita. Ja niihin retkahdetaan usein ilman mitään kritiikkiä. Castanedalla on purkuajattelu hyvin voimakkaana. Jos joku haluaa oppia niin kysymys ei olekaan saamisesta vaan luopumisesta. Luovumme jostain aika syvällisestä itsessämme. Minusta tuntuu, että tuo idea on jatkuva punainen lanka Castanedan ja don Juanin suhteessa.

Kysymys voimasta on aiheuttanut paljon keskustelua. On väitetty siitä onko olemassa joku psyykkinen tai psykosomaattinen voima joka on läsnä. Voimasta puhujilla on pitkä perinne. Reich teki aikanaan psykologisen energian pattereita. Hänet tuomittiin huijarina ja hän kuoli lopulta melisairaalassa. Voimakäsitetä on outoa selkiyttää. Omassa ammatissa tulee mieleen Jeesus, joka väentungoksessa tunsikin miten voima lähti hänestä, kun joku nainen kosketti hänen viittansa tupsua. Castanedalla voima-ajattelu on keskeistä ja liittyy olennaisesti soturuuteen. Ehkä joskus pystymme tiedostamaan mitä meissä sattuu. Ehkä joskus tulevaisuudessa pystymme virittymään maailmankaikkeuden aaltopituudelle ja saamme yhteyden todellisten voimien kanssa.

Castanedan neljätoista vuotta kestänyt oppiminen on haaste länsimaille. Eri asia on olisiko hän ollut valmis näin pitkään oppimisprosessiin jos häneltä olisi sitä kysytty etukäteen. Meille oppiminen on sitä, että mennään istumaan yliopistoon tai mihin tahansa opistoon ja sitten osataan. Meillä on portaaton, mutkaton tiedon välitys; siirto päästä päähän. Meillä on tämä tieto- taito- tuho- yhteiskuntamme. Jos haluamme oppia jotain muuta, meidän tulisi tiedostaa kuinka paljon olemme valmiita satsaamaan tietääksemme jostakin asiasta. Selkeyttä ei missään voi saada niinkuin uutta autoa: maksa ja sillä siitä. Selkeyden saaminen on oman itsen kivulias prosessi.

Mielenkiintoista on myös se, että oppiminen ei tapahtunut tasaisena kasvuna vaan portaittain. Don Juan luo, melkein provosoi

kriisitilanteita. Niistä Castaneda on pakotettu aavistamaan seuraavan hypyn. Myös unennäkö on osa oppimista; kaikki uneen liittyvät mahdollisuudet ja kuvattu tekniikka.

Sanotaan, että Castaneda on hyvä kirjoittaja. Ja hyvät kirjoittajat ovat aina vaarallisia. Nietzscheä on syytetty samasta. Hän kirjoitti niin hyvin, että ihmiset nauttivat hänen kirjoistaan vaikka todellisuudessa ne olivat lyönti poskelle.

Myös filosofian kannalta kirjoissa on paljon mielenkiintoista sisältöä. Siellä on tämä maailma, sen deskriptio, kuvailu, joka on meihin iskostunut. Jos sanotaan, että meillä on yleensä kolme mahdollista tapaa olla, kolme mielentilaa, niin Castanedan ajattelu-maailma tuntuu liikkuvan ennenkaikkea kahdessa. Ensimmäinen olisi ns. tyhjää, jolloin suurin osa mielen sisällöstä on poistettu. Tämä tapahtuu esimerkiksi jollakin meditaatiomenetelmällä. Toinen tapa olla mielessään on selvää. Ihminen tietää ohjelmointinsa. Tietää mitä mielessä liikkuu, on selkeyttä siihen. Ajatellaan vaikka jotakin henkilöä, joka on käynyt läpi hyvän psykoanalyysin. Kun on selkeyttänyt itsensä niin ettei ole ongelma itselleen. Selvää hyväksyy itsensä. Täysipää on sitä että hyvin monet virtapiirit aktivoituvat samanaikaisesti. Ihminen kokee jonkinlaisen tajunnanrähjähdys.

Ja tietysti on vielä neljäs mahdollisuus. Aktivoidaan tietoisesti joitakin virtapiirejä ihmisen ajattelussa. Itse asiassa kulttuuri juuri tekee tätä tietoista aktivointia.

Ohjelmoidaan määrätty tavat olla: Sitä kutsutaan järjestykseksi. Voidaan poistaa nuo tavat ja ohjelmoida sinne toisenlaisia tapoja olla, toisenlaisia virtapiirijärjestelmiä niiden päälle. Tätä ymmärtääkseni don Juan Castanedan kanssa tekee. Meillä on tällaisia tyhjyykokemuksia aina silloin kun maailma pysähtyy. Minun mielestäni hän on aika pitkälle unohtanut sen. Eikä hänellä ole käytettävissään näitä jo luotuja esimerkiksi visuaalisen maailman vastaanottomekanismeja. Hän jollain lailla kokee tapahtumisen ympärillään toisella tavalla. Ja tätä selkeyttä käsitteäkseen edustaa tonaalia. Se, että ihminen tulee tietoiseksi, vastuulliseksi, esimerkiksi totuuden suhteen, tulee aika tarkkaan esille Castanedan kirjoissa.

Nauhoitetusta esityksestä toimittanut Kaarina Vartia.

K. Haveri:

Työllisyyspolitiikka ja demokratia vuonna 2000

Niukkuus ja työttömyys

Teollisuusyhteiskunta pystyy luomaan yhä suurempia määriä yhä uusia tuotteita. Mutta tavaroiden paljoudesta huolimatta maailmassa on edelleen myös köyhyyttä ja kuruutta. Köyhiä on tosin aina ollut, mutta tällä suurtuotannon ja automation aikakaudella joudutaan kysymään: kuinka paljon tavaroita lopultakin tarvittaisiin, jotta niitä olisi kaikille riittävästi?

Toinen nyky-yhteiskunnan paradoksaalinen piirre on työttömyys. Ennen teollistumista ei juuri puhuttu työttömyydestä, mutta nyt kun toistuvasti rikotaan kaikki entiset tuotantoennätykset, myös työttömyys tuntuu uhkaavan pahempana kuin koskaan. Se että tuotannon kasvu ei ilman muuta vähennä työttömyyttä, johtuu teollisen tuotannon perusluonteesta, koneen ja sitä käyttävän ihmisen yhteistoiminnasta. Tekninen kehitys näyttää jatkuvasti suuntautuvan sellaisten koneiden luomiseen, jotka syrjivät ihmistä työntekijänä. Monella alalla konetyö on täysin korvannut ihmis-työn. Tekninen kehitys avaa kyllä uusia työpaikkoja, mutta avaako se niitä riittävästi, riippuu paitsi tuosta tekniikan kone-

hakisesta suuntauksesta myös kokonaistalouden ja väestön kasvuvauhdista.

Mikäli tavaroiden ja työpaikkojen *riittä-mättömyys* katsotaan aikamme perusongelmaksi, näyttäisi sen ratkaisu periaatteessa yksinkertaiselta: tarvitaan *riittävän* voimakas ja teknologialtaan ”oikein” suuntautunut kokonaistalouden kasvuvauhti! Tälle ohjelmalle pitäisi vain saada koko yhteiskunnan yksimielinen tuki.

Tarvittavaa yksimielisyyttä ei kuitenkaan tunnu löytyvän. Ensimmäiseksi törmätään siihen tahoon, jonka päätöksistä tuotannon ja työllisyyden kasvu välittömästi riippuvat, nimittäin yksittäisten liikeyritysten johtoon. Päivittäisissä operaatioissaan se ei näe käyttöä yhteiskunnan kokonaisedun käsitteelle, mistä syystä sitä on ankarastikin arvosteltu. (Yksityiset kansalaiset erinäisine etujärjestöineen eivät tässä suhteessa käytädy yhtään sen paremmin, mutta heitä siitä vähemmän moititaan).

Liikeyritys tuntee ja tunnustaa viime kädessä vain oman yrityksen kokonaisedun, jonka mittana on yrityksen liiketaloudellinen kannattavuus eli voitto. Johto voi viitata siihen, että kannattavuus on yhteiskunnan yrityksillensä asettama ylin velvoite ja

niiden toimiluvan perusehto. Kannattavuusnäkömiensä valossa yritysjohtajat joutuvat ajoittain supistamaan tuotantoa ja henkilöstöä.

Henkilöstön irtisanominen tuntuisi monesti olevan vältettävissä, jos yritysjohtajat suosisivat työllisyysystävällisiä eli työnteen- siivisiä investointivaihtoehtoja. Mutta kannattavin vaihtoehto sattuu useinkin olemaan ihmistyötä korvaava. Puolustukseen yritysjohtaja voi tarjota kahta argumenttia: ensinnäkin, työläisten omat ammattijärjestöt pakottavat palkkavaatimuksillaan yrittäjän suosimaan työtä säästäviä ratkaisuja. Toiseksi, ajanoloon vain kannattavat yritykset säilyvät ja kasvavat ja siten säilyttävät ja luovat työpaikkoja.

Markkinat vai suunnittelu

Poliittista vasemmistoa työnantajien liike- taloudellinen perustelu ei ole koskaan tyydyttänyt. Onko ihmisen, kenenkään, pakko jäädä markkinavoimien armoille? Eikö nuo voimat voitaisi joko kesyttää tai sitten panna viralta? Huomion keskipisteenä pitäisi toki olla tavallinen työntekijä aikaansaannoksineen, eikä niinkään yrityksen tavoittelema voitto tai sen kumuloima pääoma. Vasta kun työn arvostus ohittaa pääoman arvostuksen ja ihminen nähdään todella ”työtätekevänä eläimenä”, kaikille vaaditaan ja myös löytyy sekä työtä että myös hedelmiä eli taloudellista hyvinvointia.

Otteen saaminen markkinavoimista edellyttää vasemmiston mielestä sen poliittisen tietoisuuden kasvua. Marxilainen ääri- vasemmisto näkee tietoisuuden huipentumana vallankumouksen kautta pystytetyn diktatuurin, jonka avulla koko markkinatalous alistetaan poliittisesti proletariaatin (tai oikeammin, sen tietoisien karkijoukon) valtaan. Pääoman yksityinen omistus yrityskohtaisine voitontavoitteluineen lakkaute- taan, ja hajautettu, ”anarkkinen” markki- namekanismi korvataan talouden koko- naissuunnittelun koneistolla.

Tämä osa marxilais-poliittista utopiaa toteutui Lokakuun vallankumouksessa. Mutta toteutuvatko sen lupaukset todellisesta vapaudesta ja työttömyyden ja kurjuuden poistamisesta? Päinvastoin, rautaesirippu ja GULAG kielivät ensinnäkin vapauden puuttumisesta; vaikutelmaa täydentää taloussuunnittelun paisuminen mämmuttiby-

rokратиaksi, johon verrattuna markkiname- kanismi on kuin raikas kevätkuuli. (Moni kommunistijohtaja on jo varmaan ehtinyt miettiä, miten voisi kasvoja menettämättä päästää tuon kerran kirokun markkiname- kanismin takaovesta jälleen sisälle) Köy- hyyttä reaalisosialismi ei myöskään näytä pystyvän poistamaan, ja työttömyys puo- lestaan on eri tavoin naamioitu ja sen ole- massaolo kiistetään jyrkästi.

Länsimaissa laajalti omaksutun näke- myksen mukaan koko reaalisosialistinen kokeilu on epäonnistunut. Ja mitä köyhyy- den ja kurjuuden torjuntaan tulee, siihen soveltuvat paljon miedommat lääkkeet kuin kommunistien reseptissä esitetyt.

Hyvinvointivaltio

Parlamentaarisen valtion ei ole pakko pas- siivisena odotella — niinkuin se menneisyy- dessä on tehnyt — yhteiskunnan ongelmien kärjistymistä kommunistisen (tai jonkin muun) vallankumouksen asteelle. Se voi päin- vastoin omaksua aktiivisen roolin talouden toimivuuden ja kansalaisten hyvinvoinnin ta- kuumiehenä.

Keynesiläisen reseptin mukaan markkina- mekanismeja ja yksityistä yritteliäisyyttä ei pi- dä lakkauttaa vaan niille pitää ajoittain antaa piristysruiskeita. Sellaisia voivat olla korko- kannan alentaminen, suuret julkiset projektit esimerkiksi liikenneverkon parantamiseksi, ja yleensäkin valtion budjetin paisuttaminen, etenkin sen alijäämäistäminen. Myös yksityi- nen kulutuskysyntä saattaa kaivata piristä- mistä. Koko talouselämän dynaamisena kes- kuksena nähdään (yksityisten) yritysten inves- tointitoiminta. Takaamalla kokonaisinves- tointien korkea taso ja kasvuvauhti taataan mahdollisimman korkea työllisyys ja nopea kansantulon kasvu. Mikä tahansa mikä on hyväksi yritysten investoinneille, on ennen pitkää hyväksi koko kansalle.

Korkean työllisyyden synnyttämä kasvava kansantulo ei sentään ilman muuta jakaannu ihanteellisella tavalla eri kansalaisryhmien kesken. Epäkohdat voidaan kuitenkin, hyvin- vointi-ideologian mukaan, oikaista monipuo- lisella sosiaalipoliittisella ohjelmalla. Se rahoi- tetaan veroprogression keinoin hyvätuloisia eniten kuormittaen. Tosin hyvätuloisilla sat- tuu usein olemaan myös valtaa jonka avulla voi torjua progression vaikutuksen.

Keynesiläisen työllisyyspolitiikan seurauk-

sena valtion ja politiikan sanavalta talousasioissa on lännessäkin jatkuvasti voimistunut; investointien piristäjästä on tullut koko talouselämän ja koko yhteiskunnan säätelijä. Hyvinvointivaltion synonyyminä puhutaan kansankodista, ja yksityisen markkinatalouden sanotaan muuntuneen sosiaaliseksi markkinataloudeksi.

Muutaman vuosikymmenen ajan on jo ehditty luulla, että hyvinvointivaltiossa työttömyys kuuluu ratkaistuihin ongelmiin. Alunperin tiedettiin täystyöllisyyden synnyttävän lievää inflaatiopainetta, mutta paine on sittemmin jatkuvasti kasvanut. Yritykset pudottaa vuotuinen inflaatioprosentti kaksinumeroiselta yksinumeroiselle tasolle heijastuivat välittömästi työttömyysprosentin kiipeämisenä vuorostaan kaksinumeroisiin korkeuksiin. Edessä on keynesiläisyyden painajainen, stagflaatio eli laman ja inflaation rinnakkaisuus niiden vuorottaisuuden asemesta. Mikäli erinäisistä syistä luovutaan inflatorisesta rahapolitiikasta, korkeasta työttömyysasteesta tulee pysyvä. Ainakin lupaukset täystyöllisyydestä olisi jo syytä jättää.

Keynesiläiset investointipiristeet (sosiaali-ohjelmineen) eivät ole turvanneet täystyöllisyyttä, mutta ne ovat ainakin toistaiseksi säästäneet läntisen maailman kommunistiselta vallankumoukselta. Tarvittiin myöhemmin pettäväksi osoittautunut lupaus: kyllä täystyöllisyys on toki ilman vallankumoustakin saavutettavissa! Tänä lännellä on jo varaa pudottaa naamionsa ja sanoa: tulipahan ainakin vallankumous torjutuksi. Hyvinvointivaltiossa työttömät eivät näytä olevan yhteiskuntataruhan välitön uhka, toisin kuin vuosisadan alkupuolella. Silloin heidät tulkittiin proletariaatin reserviksi, mutta joko he eivät enää lukeudukaan tuohon reserviin tai sitten "etujoukkokin" on kadottanut kumouksellisuutensa.

Kuluttajan "uusmarkkinat"

Mikä viime kädessä on turvannut (uus)keynesiläisen työllisyyspolitiikan edes suhteellisen menestyksen? Se on tietenkin ihmisten samumaton tavarannälkä, halu ostotensa avulla loputtomasti kohottaa elintasoaan tai elämänsä laatua.

Miten sitten selittyy ostoshalujen loputtomuus? Yhteiskuntatieteilijät eivät ehkä löydä kunnan selitystä, mutta kehnompikin myyntimies tietää, että varmin ostoshalujen vauhdit-

taja on rahan kyky kohottaa käyttäjänsä arvostusta sekä omista että muiden silmissä. Myyntitaito on paljolti tavaroihin kätkeyvien statuslupauksen esille tuomista. Lupaukset tulevat testatuiksi ihmisen ympäröidessä itsensä ostamallaan tavaroillaan: niiden on määrä vangita katseita, herättää ihailua, arvostusta tai kateutta, saada ostaja tuntemaan "olevansa jotakin". Juuri tätä kokemusta itsekin kohdallaan tuntuu loputtomasti kaipaavan.

Kilpakulutus on se välttämätön mikrotason perusta, jonka puuttuessa keynesiläisellä täystyöllisyyspolitiikalla ei olisi mitään onnistumisen mahdollisuuksia. Menestyksensä turvaamiseksi tämän politiikan on osaltaan jatkuvasti mutta sopivasti ("optimaalisesti", luomatta liiallista inflaatiopainetta) kiihdytettävä kulutuskilpaa. Hyvinvointivaltiolle sovelias valtioviisaus on näinollen paljolti markkinoinnin supermiehen viisautta. Juuri sen avulla taannoin taitettiin työväenliikkeen soita-suudelta kärki ja torjuttiin kommunismin vaara.

(Uus)keynesiläisen talous- ja yhteiskuntapolitiikan painavin anti on ollut siinä, että se on katkonut kilpakulutusta kahlinneita esteitä ja estoja ja tehnyt siitä jotensakin hyväksyttyn. Tuloksena on rahakeskeisen kilpailuhengen ulottautuminen yritysten maailmasta elämän kaikille aloille. Tänä kilpailu sävyttää miltei kaikki ihmisten väliset suhteet, jättämättä myöskään työttömiä taikapiiirinsä ulkopuolelle. Tätä makro- ja mikrotason välistä vaikutussuhdetta ei kuitenkaan julkisesti myönnetä. Mikä makrotasolla myönnetään, se mikrotasolla kielletään tai siitä häveliäästi vaietaan.

Asioiden kutsumiseksi oikealla nimellä pitäisi talousaiheisessa keskustelussa vatedes voida vakavissaan puhua myös statusmarkkinoista. Erotukseksi klassisesta markkinakäsitteestä voidaan tässä yhteydessä puhua vaikkapa *uusmarkkinoista*. Ne lienevätkin "vihonviimeiset" markkinat, markkinoiden non plus ultra. Markkinoiden kirjo on joka tapauksessa nähtävä ulottuvaksi pääomamarkkinoista kuluttajan statusmarkkinoihin saakka.

Statuskilpailu myönnettäneen varsin yleiseksi ilmiöksi, ja usein kuulee vähätellen puhuttavan "oravahyrrästä", joskin harva myöntää itsekään kuuluvansa hyrrän pyörittäjiin. Ilmion todellisuus myönnetään auliisti tietyllä yhteiskunnallisen juoruilun tasolla. Mutta vähintäänkin vältellen suhtaudutaan väitteeseen, että sillä on ratkaiseva merkitys

koko teollisuusyhteiskunnan tulevaisuudelle, ja vaatimuksen, että se on otettava myös teorianmuodostuksen lähtökohdaksi. Uutta markkinakäsitettä ei sallita "markkinotavan" yleiseen tietoisuuteen, ja sen väitetään kattavan vain yhteiskunnallisesti vähämerkityksisiä laitailmiöitä. — Samanlainen suhtautuminen syöpäpotilaaseen merkitsisi parantamistoimenpiteistä luopumista tarpeettomina, koska vain pienessä osassa hänen kehoaan oli havaittu syöpäsoluja.

Unohdettu aarre

Luulisi ainakin kommunistin tarttuvan tilaisuuteen osoittaa kapitalistien kyynisyys näiden vikoittellessa työtätekevät taistelemaan keskenään suhteellisesta hyvinvoinnista sensijaan, että he keskittäisivät voimansa yhteistä luokkavihollista vastaan. Pitäisihän heidän, työtätekevien, toki huomata, että statuskilpa itse asiassa tuhoaa tavaroiden potentiaalista kykyä kohottaa käyttäjiensä hyvinvointia, jolloin he tarvitsevat aina vain enemmän rahaa ja tavaraa kokeakseen elintasonsa edes säilyneen ennallaan. Mutta kommunistimme ei näytä huomanneen tilaisuuttaan vaan hän jauhaa yhä kapitalistin vanhoja syntejä.

Kapitalistille luulisi vuorostaan olevan hokuttelevaa selittää kommunistin hampaattoimuuden johtuvan siitä, että rivimiehestäkin on vaurastuttuaan tavallaan tullut *pikkukapitalisti*: kilpaillessaan kaltaistensa kanssa ostovoiman käyttäjänä hän kumuloi, ei tosin aineellista pääomaa (joka sekään muuten ei niin kovin "aineellista" ole), vaan yhteiskunnallisen arvostuksen henkistä pääomaa.

Menestyäkseen statusmarkkinoilla, omassa sarjassaan tietenkin, rivimiehen on opittava taloudellisen kalkyloinnin taito sekä muita aikaisemmin vain kapitalistille kuuluneita ominaisuuksia. Mutta silloinhan väitetyltä antagonistiselta ristiriidalta ja kapitalistin kiroamiselta on pudonnut ainakin psyykkis-moraalinen pohja. Jostain syystä kapitalisti ei tätä johtopäätöstä suuremmin kuuluta, ehkä aavistaen, että statusmarkkinoilla muodostuva "sosiaalinen uuspääoma" ei lopultakaan ole hänen liittolaisensa.

Kuluttajien uusmarkkinoissa on eräs piirre, jonka luulisi tekevän ainakin talousteoreetikot nostalgisiksi, nimittäin siellä vallitseva Täydellinen Kilpailu, perfect competition. Adam Smithin päivistä lähtien talousteoreetikot ovat tällä nimellä luonnehtineet sellaisia

markkinoita, joilla toimii suuri määrä pieniä myyjäyriytyksiä ja tietenkin myös "pieniä", yksittäisiä ostaja-asiakkaita, minkä vuoksi itsekin pystyy vaikuttamaan vain tarjotun tai kysytyn tavarann määrään mutta ei hintaan. Talousteoreetikot hellivät itsepintaisesti tätä unelmaa, vaikka todellisilla markkinoilla jo pitkään ovat hallinneet harvalukuiset monopolit ja kartellit. Nyt on täydellinen kilpailu kokemassa uuden tulemisensa kuluttajien statusmarkkinoilla, mutta missä ovatkaan nostalgiset talousteoreetikot? Eiväthän he ole voineet aarrettansa yksinkertaisesti unohtaa.

"Unohduksen" selityksestä käynee tiedemiesten kesken vallitseva ritarihenki, joka pidättelee heitä astumasta naapurin varpaille. Statusasiat kuuluvat sosiologien reviiiriin, joten talousteoreetikon on pysyteltävä niistä etäällä.

Oman pesän likaaja

Ensimmäisenä toimenpiteenään, kuullessaan kerskakulutuksesta, sosiologi haluaa poistaa sanasta etuliitteen "kerska": se on tieteen kannalta liian subjektiivinen ja leimaava, se on "arvoarvostelma". Eihän kaikki kulutus toki ole kilpakulutusta, eikä kaikki kulutuksessa tai millään muullakaan elämänalueella ilmenevä kilpailu paremmuudesta ole luonteeltaan niin vulgaaria kuin kerska-sanasta voi päätellä. Myös kulutuskäyttämisenämme tapahtuu kehitystä, jalostumista, sanoo sosiologi viitaten erityisesti Maslowin tarvehierarkiaan.

Aivan niin, tarvehierarkia! Päästäkseen kehittämään tarpeiden jalostusastetta lähemmäksi hierarkian yläpäättä on ensin päästävä ylöspäin *tulohierarkiassa*. Elintason noustessa alkaa jossakin vaiheessa olla varaa jopa laadullisuutta korostaviin sijoituksiin ja sanotaan siirrytyn elämisen *laadun* kohottamisvaiheeseen. Tämä harppaus aiheuttaa tietenkin sekä närää että matkimishalua niissä, joiden tulot eivät vielä yllä tuolle laadullisuuden tasolle.

"Elämisen laadutasolle" päässeet eivät ole luopuneet kilpakulutuksesta, heidän ostentationsa vain on käynyt vivahteikkaammaksi, raffinoidummaksi. Se on nyt *peittelevää näyttämistä*, ja se käy kulttuurista. Sen kantajilla on vastuullinen tehtävä toimia pienempituloisten makutuomareina ja (parjattuinkin) matkinnan kohteina. Makutuomio toimii käytännössä esimerkiksi siten, että *peittele-*

mätön varakkuudella kerskuminen tulkitaan merkiksi nousukkuudesta ja liian äskettäin hankitusta varallisuudesta, ja se taas mitätöi, ainakin toistaiseksi, kerskumisen päätavoitteen päästä suosioon ja tiettyihin ”piireihin”.

Miksi sosiologit eivät tieteensä koko arvovallalla käy läpivalaisemaan kerskakulutuksen hierarkiaa? Varmaankaan siksi, että sosiologi itse keskiluokan jäsenenä samastuu juuri noihin raffinoidun maun ja peittelevän näyttämisen aktivisteihin. Kulttuuriverhon riisuminen ”elämisen laadun” ympäriltä paljastaisi tämän rakentuvan tukevasti vulgaarin kerskakulutuksen jalustalle. Paljastajaa ei silloin keuhuttaisi totuudenetsijänä vaan hänet leimattaisiin paitsi oman pesän likaajaksi myös rivimiehen ivaajaksi. Kerskakulutuksen ruotiminen on kieltämättä (epä)jumalan riistämistä kansalta ja kenties kansaa villitsevää. On epätodennäköistä, että tällaiselle tutkimukselle liikenisi apurahoja sen paremmin kuin tieteen statustakaan. Mutta voiko se edes olla tiedettä? Oman pesän likaamisesta on enää lyhyt askel oman itsensä likaamiseen: syvetessään tutkimus tunnistaa kerskan toiminnalliseksi alkulähteeksi lopulta tutkijan itsensä. Tieteen objektiivisuus tulee häirityksi subjektiivisuuden tunkeutuessa sen voimakenttään.

Piilotyöttömyys

Kerskakulutuksen ansioksi on kyllä myönnettävä länsimaisen työllisyyspolitiikan näihin päiviin saakka jatkunut suhteellinen menestys. Mutta se minkä valtiollinen työllisyyspolitiikka kirjaa menestykseksen, saattaakin koi-tua kansalaisten moraaliseksi tappioksi.

Ensinnäkin on todettava, että kilpakulutuksen ollessa taloudellisen kasvun moottorina ihmiskunnan klassinen köyhyyden ja kuruuden ongelma ei tavaroiden kasvavista määristä huolimatta ota poistuakseen. Päinvastoin, kulutuskilpa jos mikään luo niukuutta ja takaa sen, että räikeät varallisuuserot vain entisestään korostuvat, etenkin kansojen välillä. Ja missä tulonkasvun tai sosiaalipoliittisten tulonsiirtojen avulla absoluuttinen köyhyys väistyy, tilalle astuu *suhteellinen* köyhyys. Taloudellinen statustietoisuus saa ihmiset kokemaan suuriksi sellaisetkin elinto-soerot, jotka muuten voisivat tuntua mitättömiltä.

Kilpakulutus muuttaa koko yhteiskunnan suunnattomaksi pelikentäksi, ja ihmisistä tu-

lee yhä pitemmälle atomisoituneita pelureita, viime kädessä yksinpelureita muita vastaan. Atomisoituminen ei aina pysähdy edes kodin ovelle, vaan vieraannuttaa jopa perheenjäsenetkin toisistaan. Kanssaihmisistä tulee toistensa uhkaajia ja vastatoimenpiteitten objekteja, ei enää subjekteja joihin voi samastua. Homo economicus ei todellakaan ole kump-paneilleen mikään homo ludens, leikkivä ihminen, vaan pikemminkin susi: homo homini lupus.

Puhtaaksiviljelty keynesiläinen kasvupoliitiikka on tien raivaamista totaaliseen peliyhteiskuntaan; tuota tietä pitkin astelee itsekin ylläpitäessään kilpakulutusta omalta osaltaan, milloin sen hyökkäävänä, milloin puolustautuvana osapuolena. Yksinäisinä hetkinään moni haluaisi ulos näytelmästä, mutta silloin olisi astuttava ulos yhteiskunnasta, sillä yhteiskunta itsessään on näyttämö. Eikö siten yhteiskuntapolitiikan tasolla löydy vaihtoehtoa kasvupolitiikalle?

On lähdeittävä siitä, että vallitseva näkemys kilpakulutuksesta paitsi objektiivisena myös subjektiivisena hyveenä (tai siunauksellisenä pikkupaheena) on hylättävä. Hylkäämisen toimeenpano on aloitettava omasta itsestä. Ulkoistakin maailmaa on tarkasteltava sen ominaisuuden temmelyskenttänä, josta paraikaa itse yrittää vapautua. Tätä asennetta ei pidä luulla itsensä vähättelemiseksi, sillä ”itse” muuttuu aikaisemmasta syrjästäkatsojasta ja objektiivisten voimien pelinappulasta uuden tilanteen keskipisteeksi. Itsensä näkeminen maailmantilanteen keskipisteinä on itsetunnon nousuvaihe siinäkin tapauksessa, että kyseessä sattuu olemaan tuomitsemani maailma.

Itsestä yhä uudelleen aloitettu yritys kilpakulutuksen vaihtoehtojen löytämiseksi ei välttämättä pysähdy yksilöön, vaan ajan kypsyessä voi kasvaa vaikka kansanliikkeeksi. Mihin johtaisi laaja kulutuskilpailun vastainen kansanliike? Se johtaisi kokonaiskysynnän jyrkkään laskuun ja suurtyöttömyyteen. Kukaan ei enää voisi olla varma työpaikastaan vaan saisi pelätä olevansa kansanliikkeen seuraava työttömyysuhri, olipahan oma suhtautuminen kilpakulutukseen millainen tahansa. Tuon moraalisen kansanliikkeen tukahduttaminen alkuunsa on siis edellytys sille, että kunnon työssäkäyvä saa nukkua yönsä rauhassa. Mutta pelkkä tietoisuus tuon syysuhteen olemassaolosta, keskivertotyöpaikan säilymisen moraalista ehdollisuudesta, tekee asianomaisesta eräänlaisen piilotyöttömän:

hän on *moraalisesti piilotyötön*.

Vaihtoehtoon etsiminen työllisyys- ja kasvu-politiikalle on johtanut muutamiin uusiin käsitteisiin kuten kilpakulutus, statusmarkkinat ja moraalinen piilotyöttömyys. Käsitteet eivät kuitenkaan ole vallitsevan yhteiskuntatieteen kannalta hovikelpoisia, ja syykin on ymmärrettävä: yhteiskuntatiede on osa kasvuhakuisen työllisyyspolitiikan ideologiaa. Molemmille on yhteistä *tuotantokeskeinen* arvo-maailma, kun sitävastoin tässä hahmotettu vaihtoehto muotoutuu *kulutuseskeiseksi*. Voisiko jälkimmäinen näkökulma kasvaa suorastaan edellisen historialliseksi seuraajak-si?

Tässä uudessa katsannossa tuotanto ja kulutus muodostavat nykyisellään *polariteetin*: tuotantokeskeinen maailma nojaa kilpakulutukseen, josta kulutuseskeinen näkemys sitä vastoin pyrkii eroon.

Demokratia vuonna 2000

Kuluttajanäkökulma on laajennettavissa tuotannosta poliittiseen demokratiaan. Demokratian kaksi perusarvoa ovat tasa-arvo ja vapaus. Tasa-arvolla ymmärretään yleensä kaikille yhtäläisesti kuuluvaa ihmisarvoa: ihmiset nähdään tietyissä suhteissa samanarvoisina, nykyään tosin ei enää Jumalan vaan yhteiskunnan edessä. Samanarvoisuus ilmaistaan usein ihmiselle syntymälahjana kuuluvien perusoikeuksien tai ihmisoikeuksien luettelona, jollaisen myös YK:n yleiskokous on allekirjoittanut. Samaa juurta ovat yksittäisten valtioiden perustuslaissa tunnustetut kansalaisoikeudet. Tasa-arvo muuntuu siis kansalaisten oikeusturvan vaatimukseksi ja vakuutukseksi.

Oikeus ja vapaus liittyvät läheisesti yhteen. Voitaisiin sanoa, että oikeusturva merkitsee vapautta *jostakin*, nimittäin sorrosta ja vahvemman mielivallasta. Mutta vapaus on toki pääasiallisesti ilmaistavissa positiivisesti, vapautena *johonkin*. Yleisesti luetellaan omantunnon- ja ajattelunvapaus sekä puhe-, paino-, kokoontumis- ja järjestäytymisvapaus. Viime vuosikymmeninä yksi vapaudenlaji on lännessä kohotettu erityiseen suosiioon, nimittäin valinnan vapaus. Jotta vapaus olisi todellista, täytyy olla valinnan vaihtoehtoja: mitä enemmän, sitä parempi. Ja valitsijan täytyy saada täysin vapaasti suorittaa valintansa.

Länsimaiden poliittinen demokratia on monipuoluejärjestelmä, jossa kansalainen voi

antaa kannatuksensa mieleiselleen puolueelle tai puuhata uutta, vielä mieleisempää puoluetta. Vähitellen valinnan alue on laajentunut politiikan ulkopuolelle, erityisesti tavaramarkkinoille, missä valitsijan kohtaa häkellyttävä valikoiman runsaus. Valinnanvapauden ”temppele” ei enää olekaan parlamentti vaan tavaratalo, jossa ”äänestäminen” tapahtuu rahaa eli ostovoimaa käyttämällä.

Vaalitapahtumana tavarastost poikkeaa parlamenttivaaleista sikäli, että tavarastost on ikäänkuin suoraa, välitöntä demokratiaa, kun taas parlamentarismi on välillistä kansan päättäessä vain *edustajiensa* valinnasta. Mutta olkoon toinen suoraa, toinen välillistä demokratiaa, itse valinnan vapaus on nähty länsimaisen yhteiskunnan perustuntemerkkinä verrattaessa sitä idän niinsanottuihin kansandemokratioihin. Näissähän poliittiset vaalit ovat näennäisiä, eikä tavarataloissakaan ole kunnan valikoimaa.

Lännen järjestelmä saattaa olla parempi kuin idän mutta ei silti kyllin hyvä. Lännessä ”markkinademokratia” on tullut peittämään ja korvaamaan sitä tosiasiaa, että kansa kokee politiikan vieraaksi ja etäiseksi. Vallan sanotaan kuuluvan kansalle ja kansaa imarrellaan perimmäiseksi suvereeniksi. Mutta mitä-pä kansa tekeekään ensimmäisessä ja ainoaksi jäävässä poliittisessa valinnassaan, vaaleissa? Se valitsee — edustajansa ja sitä tietä hallituksensa ja hallitsijansa. Valta ei siis näytä viihtyvän kansan käsissä, kansasta ei ole itsensä hallitsijaksi, se ei ole kypsä itsehallintoon. Kansaa kelpaa vain vaalikarjaksi ja hallitsemisen objektiksi. Tähän kansalaiset näyttävät alistuneen miltei napinatta, ettemme sanoisi kahleitaan nuolemalla, etsien lohtua kulutuksen ”markkinademokratiasta”. Saako kuluttaja lohdun, saako hän rahoilleen vastineen tässä syvämmässä merkityksessä?

Tähän on vastattava kieltävästi ja perusteluin on jo annettu: kuluttaja ei ole se kuninkas (consumer is king), jollaisena häntä imarrellaan; hän ei ole itsensä eikä ostovoimansa herra, koska hän on myynyt kuninkuutensa yrittäessään kilpailla yhteiskunnallisesta statuksesta toisten kuluttajien kanssa. Millä ehdoilla kansalainen-kuluttaja voisi kenties saada ”kuninkuutensa” takaisin? Riistäytymällä irti tuosta rivaliteetti-kierteestä, mitä kuitenkaan ei voi tehdä aivan yksin, erillään muista kuluttajista. Kierteestä irtaantuminen on samanaikaisesti lääke sekä poliittisessa että kulutuksellisessa demokratiassa tapahtuneeseen näennäistymiseen.

Tietoisien hylkäystuomion antaminen kilpa-kulutukselle merkitsee *legitimaation* peruuttamista sekä valtiovallalta että liikeyritykseltä (eli tuotannolliselta vallalta). Pystyykö kansalainen-kuluttaja millään tavoin panemaan legitimaation peruutuksen täytäntöön? Kysymys on muutettavissa muotoon: onko kumpikaan vastapooleista, valtiolta tai liikeyritys, voitettavissa uudistuvan kuluttajan liittolaiseksi?

Näyttää siltä, että ainakin liikeyritysten suhteen vastaus on myönteinen. Kansalaisilla on näet yrityksiin nähden hallussaan suorastaan kaksi *suoran* vaikuttamisen kanavaa. Ensinnäkin kansalaiset ovat yritysten tuotteiden ostajia, joita yritykset eivät tähänkään asti (päävastoin kuin valtio) ole voineet pakottaa vaan ainoastaan suostutella tahtoonsa. Nyt on yrityksille viestitettävä, että niiden tähänastinen hajoita- ja hallitse menettely ei enää vastedes tule onnistumaan. On todennäköistä, että yritykset oppivat läksyn ja muutavat markkinointistrategiansa nopeasti, jolloin uusi kuluttajanäkemyksensä olisi tullut ”myydiksi” yrityksille. Mutta tässä on kuluttajanäkemyksestäkin esitetty vasta toinen puoli.

Toinen kuluttajien suorista vaikutuskanavista yrityksiin syntyy siitä, että monien kuluttajien *alter ego* on yrittäjien palveluksessa. Heidän on viestitettävä työnantajilleen, että tähänastiset työn kannusteet palkkahaitareineen ja urakehityshoukuttimineen ovat samaa hajoita- ja hallitse periaatteen jatkumoa työmarkkinoilla kuin on toisaalla tavaroiden myynti vetoamalla niiden rooliin statussymboleina: ura- ja kulutuskilpa ovat kuin siamilaiset kaksoiset, jotka on yrittäjienkin joko hyväksyttävä tai sitten hylättävä yhdessä.

Jos työntekijät vaativat palkka- ja urahoukutinta hylättäväksi, heidän on itse tarjottava toimiva vaihtoehto. Toimivuutta mittaa yhtä hyvin työilmapiirin tai tuotteiden laadun paraneminen ja työpinnauksen väheneminen kuin perinteinen työn tehokkuuskin. Työmotivaation loittoneminen rahapalkasta poistaa rahankuvan työntekijöiden otsalta ja purkaa myös sen sosiaalisen kastirajan, joka nykyään tekee palkkatyötä vailla olevista eli työttömistä tavallaan puoli-ihmisiä. Olisiko kuluttajan ja tuottajan välinen ”uusi liitto” tie koko yhteiskunnan uudistamiseen alhaalta käsin, tie näennäisestä todelliseseen demokratiaan, ihmisten itsehallintoon?

Julkaistaan poikkeuksellisesti nimimerkillä toimituksen suostumuksella.

Keijo Petäjä:

Ihmisen tilan ongelma

”Tila maan pinnalla on ihmiskunnan arvokainta omaisuutta. Tila on kaiken inhimillisen toiminnan välittäjä. Jos emme käytä järkevästi tätä tilaa, niin emme vaaranna pelkästään omaa kulttuuriamme, vaan jopa kadotamme sen. Joka tapauksessa menetämme mahdollisuuden käyttää tilaa oikein paremmalla tavalla.”

Nämä arkkitehti Reima Pietilän eräässä kansainvälisessä Symposiumissa 10 vuotta sitten esittämät ajatukset avaavat varsin konkreettisen näkökulman ihmisen tilan ongelmaan. Ne tuntuvat sanovan: ihmisestä itsestään, hänen omasta tilastaan ja luovasta toiminnastaan riippuu enemmän kuin koskaan ympäristömme: maamme ja koko maapallomme tila. Pietilä jatkaa:

”Meneillään oleva tapahtumien kulku osoittaa, miten kyvyttömiä olemme käyttämään ympäristöllistä tilaa myönteisesti. On

vuuksia, jotka useimmissa muissa kielissä ovat eriytyneet eri käsitteiksi ja kadottaneet yhteytensä siihen kaikenkattavaan elämänyksyyteen ja olemassaolon muotoon, jota kiellemme kuvaa käsitteellä *tila*.

Ei ole myöskään sattuma, että puhujana tuossa tilaisuudessa on Reima Pietilä, Kalevankirkon, Dipolin ja Suvikummun asuntoalueen arkkitehti. Nämä varhaiset työt olivat nostaneet hänet suomalaisen tilakäsityksen omaleimaiseksi ja dynaamiseksi edustajaksi. Kansainvälisissä asiantuntijapiireissä häntä pidettiin jo tuolloin nykyihmisen tilallisten toiveiden tulkitsijana ja elvyttäjänä, mutta kotimaassa häntä hämmästeltiin ja vieroksuttiin.

Suomalaisen ihmisen tilan ongelma ilmenee tyypillisimmin siinä, ettei hän yleensä hyväksy toista suomalaista huolehtimaan omasta ja läheistensä tilasta, vaan antautuu mieluummin jonkin kasvottoman järjestelmän ohjaukseen. Lallimaisen itsepintaisesti me pidämme kiinni itsenäisestä oikeudestamme määrätä *yksilöllisestä* tilastamme ja vaarannamme samalla mahdollisuutemme ympäristötilamme omaleimaisessa *yhteisöllisessä* uudistamisessa. Näin on päädytty vähitellen kasvottomiin kotiseutuihin ja menetetty yhteys luontoperäisen tilakäsityksemme kokonaisvaltaiseen sisältöön. Samoin siihen, mikä tuossa omapäisessä itsenäisyyden tavoittelussa on hyvää ja luovuttamatonta.

60-luvun puolella tapasin ulkomaisia vieraita Dipolin käytävillä ja Kalevankirkon tiloissa. He olivat usein ihmeissään siitä, että maailmassa voi syntyä näin omaleimaista ja itsestä tilakäsitystä ilmentävää rakennustaidetta. Ihmettelyn aiheena ei ollut suunnittelu tai rakennustaito sellaisenaan, ei myöskään aineellisten uhrausten ja työn määrä ja laatu. He sanoivat, että kaikkia näitä osatekijöitä erillisinä on maailmassa monipuolisemmin ja runsaammin kuin koskaan, mutta ei sellaista yhdentävää luovan vapauden ja keskinäisen luottamuksen ilmapiiriä, joka vasta voi selittää tällaiset omaleimaiset aikaansaannokset. He kysyivät: ”Kuka on antanut luvan tehdä tällaista? Tiedättekö miten harvinaista tällainen luova yhteistyö on nykymaailmassa? Osaatteko te suomalaiset arvostaa itsessänne näitä ominaisuuksia?”

Valitettavasti emme yleensä ja aina osaa. Tämä käy ilmi esimerkiksi siitä, että Pietilä sai odottaa 13 vuotta uutta suunnittelusopimusta näiden töiden jälkeen. Tämä kaikki tapahtui lisäksi aikana jolloin Suomessa raken-

kuin emme ymmärtäisi *tilan luonnetta*. Emme vain väärinkäytä ja liikakäytä sitä.

Käytämme tilaa itsekkäästi omaksi huviksemme, riistämällä luonnonkauniit paikat ja seudut ilman että tuottaisimme mitään sen tilalle, mikä ainiaaksi menetetään.

Maa, ilma ja vesi saastuu. Näkemistä palveleva tila saastuu virheellisen kaupunkikasvun johdosta.

Mitätöimme ajan ja etäisyyden luonnollisen mittakaavan kiirehtimällä ajoneuvoin ja suihkukonein ilmatilan halki. Etäisyydet kadottavat muinaisen suuruuden ja mykistävyyden. Tunnumme kuinka olemme epämuksuvasti puristuksessa kutistuvalla planeetallamme.”

Ei ole varmaan sattuma, että juuri suomalainen arkkitehti puhuu kansainväliselle kuulijakunnalle tilasta tässä hengessä. Suomenkielen sanalla ”tila” on merkityksiä ja ulottu-

nettiin enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Kun myöhemmin eräässä insinöörien koulutustilaisuudessa puhuin luovuudesta ja käytiin Pietilän töiden valokuvia eräänä esimerkkinä, piti eräs kuulihoita tätä ”työtapaturmana” ja yritti selittää, että yleisen edun valvonta oli näiden töiden kohdalla laiminlyönyt tehtävänsä.

Tuohon aikaan suurin osa rakentamista toteutui kylmän mekaanisena ja kansainvälistä normistoa ja tuotantotapaa myötäilevänä teollisena massatuotantona. Omat luovat kyvyt sivuuttaen meillä menttiin mukaan pelkistetyn esineelliseen ja kaupalliseen tilaajatteluun ja tuotantotapoihin, jotka tekevät vähitellen rakentamisen perityt ammattitaidot tarpeettomiksi. Erään suunnittelemani yksityistalon harjannostajaisissa piti työssä koko ajan mukana ollut muurariluottamusmies seuraavan puheen. ”Kiitämme herroja siitä, että olemme saaneet tehdä ammattitaitoamme vastaavaa työtä. Tämä alkaa olla meillä Suomessa harvinaista.” Jo istuuduttuaan hän nousi vielä puolittain ylös ja lisäsi: ”Kiitämme myös tarjoilusta.”

Talon rakennuttaja ei ollut odottanut tällaista puhetta. Puheen asiallinen sisältö teki häneen syvän vaikutuksen. Tässä olikin kysymys omanarvontunnosta ja mahdollisuudesta jatkaa ammattitaitoa kysyvää rakentavaa yhteistyötä. Ei niinkään tarjoilusta. Tämä kahden lauseen puhe juhlisti koko tilaisuuden.

Suomalaisen ihmisen tilan ongelma ilmenee myös siinä, miten ”tila” -sanan merkityksiä ja sisältöä yleisessä kielenkäytössä tajutaan ja miten itse kukin ne sisäistää. Apulaisprofessori Martti Lindqvist kirjoittaa ”Suomen Kuvalehdessä” julkaistussa ”itsenäisyysohjelmassaan”: ”Perusharha lähtee siitä, että itsenäisyyttä käsitellään tilana, vaikka se onkin teko, tapa olla ja kasvaa.” Lindqvistin ajatukseen itsenäisyyden luonteesta voi hyvin yhtyä. Mutta sitä voi myös täydentää kysymällä, eikö tilamme toisaalta ole myös teon, olemisen tavan ja inhimillisen kasvun tulosta ja ilmentymää? Kohtalokkainta itsenäisyyden kannalta olisi jo menettäisimme mahdollisuuden vaihtua omaan tilaamme, ja siitä Lindqvistkin on kirjoituksessaan käsitteäkseni huolissaan.

Juuri tässä kohden nousee esiin Pietilän toteamus: ”On kuin emme ymmärtäisi tilan luonnetta.” Tuo mystisen moniulotteinen ja vaikeasti määriteltävä ”tila” koettelee joka hetki ja joka suunnasta itsenäisyyttämme. Ihmisen tila ei ole mikään staattinen olotila, pelkkä paikallisuus, tai tyhjä avaruus, vaan

aina ainutkertainen ja omaleimaisella tavalla itseään etsivä olotila. Ihminen luo omaa tilaansa. Tila on itsenäisyyden koetinkivi.

Viime kesänä, pohjoismaisten arkkitehtiliittojen hallitusten kokouksessa jouduin selittämään suomalaista tilakäsitystä skandinaavisille kolleegeille. Halusin kertoa heille suomenkielen tilakäsitteen eri merkityksistä ja ulottuvuuksista, joiden kuvaamiseen esimerkiksi WSOY:n Nykysuomen Sanakirja käyttää kolmatta sivua. Olin nimittäin pannut merkille, ettei suomeksi laaditun raporttimme tilakäsitystä koskevaa osaa saatu kääntymään sellaisenaan ruotsin kielelle. Tai saatiin kyllä, mutta se menetti jotakin siitä minkä voi varsinaisesti ilmaista vain suomenkielellä.

Ulkomaalaista kiinnostaa tässä yhteydessä ennen kaikkea se, että me viittaamme yhdellä ja samalla sanalla *tila* sekä ihmisen ulkoiseen että ihmisen sisäiseen tilaan. Pohjoisissa ja läntisissä germaanisissa kielissä ulkoista tilaa kuvaavat Raum- ja Rum- käsitteet ja toisaalta sisäistä tilaa kuvaavat Zustand- ja tillstånd- käsitteet viittaavat kokonaan eri maailmoihin. Suomenkielen sana ”tila” yhdistää nämä maailmat. Se edustaa niiden alkuperäistä salluttua yhteyttä ja vuorovaikutussuhdetta. Tila ei ole jompaa kumpaa erikseen, vaan molempia yhdessä. Tätä ei ehkä suomalainenkaan tule aina ajatelleeksi?

Skandinaaviset kolleegeini eivät olleet tästä kielellemme omalaatuisuudesta tietoisia. Se oli heille uutta ja ilmeisen kiintoisaa, sillä heti kun he tämän kuulivat he yhdistivät sen kokemukseensa suomalaisesta rakennustaiteesta ja tilakulttuurista aidoimmillaan. He sanoivat, että ulkoisen ja sisäisen yhteys on todellakin suomalaiselle arkkitehtuurille tunnusomaista. Se on sen kantava voima. Sitten kysyttiin: ”Voisiko se johtua kielestä? Vai kuvastaako Suomen kieli suomalaista tapaa käsitellä ja käsittää tila ulkoista ja sisäistä yhdistävänä voimana?”

Yritän havainnollistaa näitä kysymyksiä rakennustaiteen näkökulmasta. Rakennustaidehan on oleellisimmillaan tila-taidetta, ihmisen tilan jäsentämisen, havainnollistamisen ja konkreettisen rakentamisen taitoa ja taidetta.

Tilalla on eri kulttuurien tiedostamattomissa syvärakenteissa ja maailmankuvissa keskeinen asema. Ihmisen tilasuhteita kartoittava tieteellinen tutkimus on osoittanut, että ainoa merkittävä kaikkia kulttuureja yhdistävä säännönmukaisuus on, että ne muotoilevat ja jäsentävät tilaa. Tällainen jäsentely ilmenee asianomaisen kulttuurin edustajien tilallisissa

käyttäytymisessä, rakentamisessa, taiteessa, kielen rakenteessa, uskonnollisissa menoissa ja muissa yhteisöllisissä seremonioissa; ts. kulttuurin toiminnassa tilassa ja sen suhteessa tilaan aina maailmankuvia ja kosmista järjestystä myöten. Oma Kalevalamme ja sen taustalla oleva kansankulttuuri on tästä hyvänä esimerkkinä.

Mutta myös tämä tila — tämä porrashalli — jonka seremoniallinen luonne on siinä määrin ilmeinen että on syntynyt ajatus käyttää sitä tällaisen juhla-aktin pitopaikkana, on myös hyvä esimerkki kulttuurisen tilan ulottuvuuksista. Olette ehkä panneet merkille, että näillä aatelittomien säätyjen itsenäisyyspäivän juhlilla on tietty omaleimaisuutensa myös siksi, että niitä vietetään tilassa, jota ei alunperin ole juhlasaliksi suunniteltu. Me tunnemme eräänlaista luovan löytämisen iloa, havaitessamme että tilan tällainenkin käyttö on mahdollista. Ulkoinen ja sisäinen tilamme tuntuvat tällaisen luovan löytämisen yhteydessä sulautuvan syvällä tiedostumattomassa toisiinsa. Aivan kuin olisimme löytäneet uudelleen tämän tilan ja sen luonteen. Aivan kuin olisimme itse tehneet tämän tilan ja olemisen tavan ja kasvaneet sen mukana.

Tämän porrashallin arvoa korostaa sisäisessä mielentilassamme vielä tietoisuus siitä, ettei tällaisia enää rakenneta ja etteivät ne tässä muodossa kuten tiedän olisi nykyisen rakennuslainsäädäntöme mukaan edes mahdollisia. Tähän tosiasiaan on kätkeytynä eräs nykyihmisen tilan ongelma, vaikka ajattelimme, ettei kukaan enää haluaisikaan rakentaa tämän taseisia porrashalleja. Haluan valottaa tätä kysymystä hieman tarkemmin rakentamisen arkipäivän näkökulmasta.

Aikamme teknillis-taloudellisen tila-ajattelun mukaan jokainen porrashalli käytävään on toisarvoista liikennetilaa. Nämä tilat mitoitetaan normaalisti liikkuvan ihmismäärän massan ja liikenoikeuden perusteella, vähän samaan tapaan kuin putkistot ja viemärit mitoitetaan. Väljiäkin porrashalleja voidaan teoriassa tehdä, mutta käytännössä ne rakennetaan useimmiten sallitun minimin mukaisesti. Rakentamista säätelevän palolain mukainen nimitys portaille ja käytäville on ”poistumistie”. Tämä laki ei edellytä sisään-tuloteiden rakentamista. Me astumme sisään tämän päivän taloihin poistumistien kautta.

Muutkin normit, ja taloudellisen hyödyn maksimointiin tähtäävät tekijät ovat kutistaneet aikamme rakennusten porrashuoneet ja muut liikennetilat mitäänsanomattomiksi ”ei

kenenkään tiloiksi”. Näiden tilojen inhimillistä kanssakäymistä joko edistävää tai tukahduttavaa vaikutusta ei nykyään juuri noteerata. Niitä käsitellään toisarvoisina tuottamattomina ja suunnittelussa minimoitavina tiloina. Valtiovallan rahoittamissa kohteissa vasta käyttöönotetun normaalihintamenettelyn mukaan ei liikennetilaille lasketa erillistä hintaa ollenkaan, vaan rahat myönnetään ainoastaan puhtaille hyötyneliömetreille. Menetelmä muistuttaa karjan jalostusta, jossa tulosta arvostetaan pelkkien pihvien perusteella.

Kohtalokkainta tällaisessa puhtaaksiviljelyssä teknokraattisessa tila-ajattelussa on, ettei se koskaan rajoitu yksinomaan ihmisen ulkoisessa tilassa operoivaan ”tilanjalostukseen”, tai vain tiettyjen ulkoisten tilojen perusteettomaan syrjintään. Se ulottaa vaikutuksensa ihmisen väistämättömän tilallisen vuorovaikutuksen välityksellä aina myös ihmiseen itseensä. Sen mukaan hyötytiloissa työskentelevä ihminen on hyödyllinen, mutta hyötytiloja yhdistävissä tiloissa seurusteleva ihminen hyödytön.

En tiedä onko oikein puhua näin arkisista asioista näin juhlallisessa tilassa ja tilanteessa. Minulle annettu otsikko pakottaa kuitenkin puuttumaan ihmisen tilan ongelmaan sellaisena kuin se tämän päivän yhteiskunnan tilallisen rakenteen pirstoutuneisuuden keskellä avautuu. Yhteisöllinen tilamme pirstoutuu, koska emme osaa arvostaa sitä yhdenä tilojen arvoa, vaan luokittelemme ne hyödyttömiksi ja arvottomiksi hukkatiloiksi. Me yritämme ikäänkuin siivilöidä tilallisesta todellisuudesta pois kaiken, mikä ei palvele välitöntä hyötyä ja vastaa rationaaliseksi pelkistettyä ja ”normalisoitua” käsitystämme tilasta.

Aikamme ihminen on varsin vastustuskyvytön tässä kuvaamani ”yleishyödyllisen” hyötytila-ajattelun ympäristöme laatua vaarantaville vaikutuksille. Meidän on lähes ylivoimaisen vaikeata hahmottaa oman yksilöllis-yhteisöllisen tilamme särkyneisyyden ongelmia. Sen hahmottaminen edellyttäisi, kuten psykiatri Martti Siirala äskeisillä Arkkitehtipäivillä totesi, hyvin lujaa kontaktia omaan itseän, siis hyvää itsetuntoa, jota ihmisellä nykyään harvoin on. Se on myös kansallisen itsetunnon ja itsenäisyyden ongelma.

Antautumalla objektiiviseksi kuvittelemiemme hyötyneliömetrilaskelmien varaan me samaistamme tilan arvon ja sen mittaamiseksi valitun yksinkertaisen matemaattisen menetelmän välittämän aspektin. Syntyy har-

hainen tilan omistamisen illuusio. Sen mukana me menetämme persoonallisen yhteyden ja tuntuman siihen mitä edellä olen kuvannut alkuperäiseksi ja jakamattomaksi suomalaiseksi tilakäsitykseksi. Ulkoisen ja sisäisen monisäikeinen vuorovaikutus vaurioituu.

Toisaalta tässäkin tulee näkyviin eräs puoli aikamme ihmisen tilaa, hänen sisäinen pyrkimyksensä ottaa hallintaansa ja omistukseensa oma tilansa, tyyliin ”cogito ergo sum”. Tämä tilan omistamisen illuusio on usein niin täydellinen ettei ihminen itse edes huomaa, että hänen ruumiillinen ja elämäksellinen suhteensa tilaan, ts. kaikki se mitä voimme kokea tilan kvaliteetteina jää kokonaan mittausten ja laskelmien ulottumattomiin. Tila menettää tällaisessa ajattelussa sisäisen luonteensa ja olemuksensa. Tässä viitekehyksessä me emme todellakaan ymmärrä tilan luonnetta.

Mutta palatkaamme takaisin tähän tilaan tässä ja nyt. Me olemme nyt senaatin rakennuttamassa ja Gustav Nyströmin suunnitteleman uusrenessanssi-tyylisen talon porrashallissa, joka kuvastaa tuon ajan keisarillista seremoniallisuutta. Tämä rakennushan liittyy saumattomasti Engelin suunnittelemaan monumenttaalikeskukseen ja tavallaan päättää erään aikakauden, sillä jo samalla vuosikymmenellä syntyivät ensimmäiset kansallisromanttiset rakennussuunnitelmat. Totean vielä että tämän talon tilallisessa jäsentelyssä ei voi havaita mitään selvää luokittelua enemmän tai vähemmän hyödyllisiin tai toisarvoisiin tiloihin. Meistä saattaa tosin tuntua, että tämä porrashalli on selvästi ylimitoitettu, edustaa porvarillista prameilua ja että taitavampi suunnittelija olisi osannut supistaa nämä liikennetilat neljännekseen, ehkä vähempäänkin, mutta tähän ei silloin pyritty.

Tuntuman tämän hallin olemassaoloon saa oikeastaan jo tuolla Suurtorilla. Samoin kuin tori on kaupunkitilaan suunniteltu seremonia- aukio ja kaupunkilaisten kohtaamispaikka, yhteisöllisen kanssakäymisen keskus, on sitä reunustavien julkisten rakennusten porrashalli talon sisäinen kohtaamispaikka. Se on keskustila, josta käsin me havainnollisesti käsitämme mitä talo tilallisesti ja sisäisesti on. Tämän talon ulkopuoliset portaat, pilareiden kannattama attika ja julkisivu kokonaisuudessaan valmistelevat talon tilaan tulemistä. Ne kuvastavat sen sisäistä olemusta. Talon huonetilat tukevat toisiaan ja seuraavat toisiaan johdonmukaisessa järjestyksessä. Ne muodostavat elimellisen kokonaisuuden ja juuri tämä kokoava ja orientoiva piirre tun-

tuu ihmisen sisäisessä tilassa. Ilmeisesti juuri näitä tilanjäsentelyn periaatteita Nyström opetti nuorille oppilailleen, joilla kansallisen herätyksen innoittamina oli sitten jo itsenäisyäkin näkemyksiä puhtaammin suomalaisesta ja kansallisen perinteen mukaisesta tilanhahmotuksesta.

On mahdollista että tämä tila tuntui itsenäisyydestään ja omaleimaisuudestaan kiinnipitävästä nuoresta arkkitehtipolvesta ja tavallisesta kansanmiehestä tuossa historiamme vaiheessa vieraalta ja etäiseltä. Sen nähtiin symbolisoivan jotakin, josta haluttiin vapautua enemmän omaperäiseen ja omaehtoiseen tilanjäsentelyyn. Tätä tilaa on voitu torjua juuri sen hellenistisen hengen ja ihanteellisen kauneudentavoittelun takia, joka on sille leimallista, mutta joka ei vastannut kansanmiehen tavanomaisia luonnonläheisiä ja totuttuja tilakokemuksia. Ulkoisen ja sisäisen ero oli liian suuri.

Tiedossani ei ole missä määrin aatelittomien säätyjen omia käsityksiä on otettu huomioon tätä taloa ohjelmoitaessa ja suunniteltaessa ja että onko niitä yleensä tilajäsentelyn suhteen ollutkaan. Lopputuloksesta voi kuitenkin päätellä, että ylhäältä ja järjestelmästä käsin tapahtunut ohjaus ja valvonta on tässä tapauksessa vaikuttanut lopputulokseen yhtä ratkaisevasti ja selvästi kuin se on vaikuttanut esim. viime vuosikymmenien virallisesti valvotussa lähiörakentamisessa. Tuloksissa ilmenevät laatuerot kuvastavat enemmänkin rakentamisen ohjausjärjestelmässä vallalla olevan hengen ja suunnittelijoiden tilakäsitysten eroja kuin kansalaisten toiveiden ja tahdon muutoksia.

Arkkitehdeillä on ollut akateemisten pyrkimystensä ohessa aina sisäinen tarve tarkistaa tilakäsitystään kansanperinteen alkuperäisistä muoto- ja tilakäsityksistä käsin. Erikoisella voimalla purkautui tämä tarve viime vuosisadan lopussa, samalla vuosikymmenellä jolloin tämä talo valmistui. Tällaiset renessanssimuodot eivät tietenkään voineet ilmentää kansallisen heräämisen mukaista tunnelmaa. Tuon vuosikymmenen aikana rakensi Akseli Gallen-Kallela Ruoveden karjalaishenkisen ateljeensa ja maalasi huomattavimmat Kalevala-aiheiset teoksensa. Sibelius sävelsi Kullervon, Karelia- ja Lemminkäissarjansa ja Eliel Saarinen suunnitteli tovereineen kuuluisan Pariisin Maailmannäyttelyn Suomen Paviljongin.

Tässä porrashallissa ilmenevä staattinen tilakäsitys edustaa erään aikakauden päätöstä

ja loppuun vietyä rakennustaiteellista ilmaisu. Sitä seuraavan kansallisromanttisen — suomalaisen jugendin — tilaluomukset edustavat sensijaan meillä Suomessa uuden dynaamisen ja vapaamuotoisen tilakäsityksen ensimmäistä esiinmarssia akateemisena suuntauksena. Se pohjautui talonpoikaisarkkitehtuurista ja karjalaisen rakennusperinteen tutkimuksista saatuihin kokemuksiin.

Yrjö Blomstedtin ja Viktor Sucksdorffin kirjoittama kirja Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja alkaa seuraavin sanoin.

”Muutamana keväisen huhtikuun päivänä vuonna 1894 päättivät allekirjoittaneet ja arkkitehti L.Sonck lähteä kesämatkalle kansan keskuuteen keräämään aineksia ”kansallista puutyyliä” varten. Tuohon aikaan oli näet herännyt yleinen harrastus saada selville, missä määrässä löytyisi kansan rakennuksissa ja erilaisissa esineissä omintakeisia aiheita, joita voitaisiin omassa maassa panna perustaksi itsenäiselle taideteollisuus- ja rakennustyyliille.”

Paluu kansan ja kansallisten aiheiden pariin saa universaalista merkitystä sen kautta, että se merkitsee samalla paluuta lähelle luontoa ja terveen elimellisyyden yleisiä ehtoja, joita Eliel Saarinen on omassa työssään ja opetustoiminnassa erikoisesti alleviivannut. Mainitsen tästä koska Saarinen on tällä hetkellä rakentamisen perusteita ja tilakäsityksiä uudistavine kirjoineen ja kirjoituksineen noussemassa eräksi johtavaksi suunnannäyttäjäksi maailman arkkitehtien keskuudessa. Hänhän joutui lähtemään Suomesta itsenäisyytemme ajan ensimmäisinä vuosina siksi, ettei Suomi pystynyt tarjoamaan hänelle hänen ammattitaitoaan vastaavaa työtä. Myös eräät hänen monumenttaalisimmat ja tietyssä mielessä ”suomalaisimmat” työnsä: tähtitornimäelle suunniteltu Eduskuntatalo (1906), ja hänen Kalevalaseuran toimeksiannosta suunnitteleman Kalevala-talo (1921) jäivät paperille. Saarinen pystyi kuitenkin sopeutumaan uusiin oloihin Amerikassa ja luomaan suunnitteleman ja johtamansa Cranbrookin taideakatemian puitteissa elimellisen jatkon Suomessa alkaneelle elämäntyölleen. Tämä taidekeskus toimii edelleen ja jatkaa Saarisen viitoittamalla tiellä.

Saarisen tila-ajattelun keskeisimpiä teemoja on elimellisyyden periaate. Sitä ilmentää hänelle suomalaisesta luonnosta saatu kokemus, johon hän palaa kirjoituksissaan ja muistelmissaan. Hän puhuu myös siitä, että ihmisen ulkoisen ja sisäisen tilan tulee vastata toisiaan. Ulkoisen tilan tulee myös ilmentää ja

havainnollistaa kuvatus ja rakennetun kohteen sisäistä tilaa. En tiedä onko Saarinen tullut kiinnittäneeksi huomiota siihen, että suomenkieli käyttää ulkoisesta ja sisäisestä tilasta samaa sanaa tila, sillä tämä ei käy ilmi muodollisesti hänen englanninkielisistä teksteistään. Sisällöllisesti kylläkin. Selostaessaan periaatteitaan Saarinen antaa ymmärtää, että ne kiteytyivät hänelle jo 1900-luvun alussa ja perustuivat paljolti lapsuudesta saatuihin kokemuksiin. ”Tässä maalaisympäristössä juoksentelin mielin määrin, usein kynä ja paperi käsissäni, sillä minussa eli voimakas piirtämisen ja maalaamisen pakko” kertoo Saarinen eräässä kirjassaan ja jatkaa:

”Olen tullut siihen vakuumukseen, että voidakseen ymmärtää taidetta koko laajuudessaan täytyy oppia ymmärtämään elämää, josta kaikki taide on lähtöisin. Ja olen oppinut, että voidakseen ymmärtää sekä elämää että taidetta on mentävä kaiken olevaisen alkulähteelle luontoon.”

En muista kuulleen mitä mieltä Saarinen oli opettajastaan ja ensimmäisestä työnantajastaan Gustav Nyströmistä, tämän talon arkkitehdistä. Tästä tilasta voimme kuitenkin päätellä, että hän on saanut lujan klassillisen koulutuksen, niinkuin Reima Pietilä sai opettajaltaan Eduskuntatalomme arkkitehdiltä J.S.Sireniltä. Näillä kahdella oppilaalla on tietyssä mielessä yhdensuuntainen pyrkimys yhdistää klassillinen universaalinen tilakäsitys paikallisen luonnon ja kulttuurin omaleimaiseen reaaliilaan. Tuoda taide takaisin keskele elämän arkea, palauttaa se juurilleen ja alkuperäiseen tehtäväänsä ihmisen ulkoisen ja sisäisen tilan yhteyden välittäjänä ja tasapainottajana.

Näillä viittauksilla haluan tähdentää, ettei suomalaisen ihmisen tilan ongelma ole mikään erillinen osaongelma. Se ei ole myöskään yksinomainen rakentamisen ongelma, vaikka rakennettu tila tuokin sen kaikkein konkreettisimmin näkyviin. Se ei ole myöskään irrallinen taiteellinen ongelma, vaikka taide ehkä kaikkein havainnollisimmin pystyykin välittämään sisäisen ja ulkoisen tilamme yhteyttä. Tilan ongelma on ehkä kaikkein oleellisimmin juuri itsenäisyyden ongelma. Jotta itsenäisyys voisi olla tila, meillä täytyy olla elävä, koko ajan itseään uudistamaan ja kehittämään virittynyt käsitys ihmisen tilasta. Sitä ei ole meille valmiina ja etukäteen annettuna itsestäänselvyytenä olemassa. Se on luotava joka päivä uudelleen.

Simo Knuuttila:

Uusplatonistinen käsitys sielun olemuksesta ja tehtävästä

1. Platonin ja Aristoteleen mukaan olevainen jakautuu eri tasoihin ja eri tyyppisiin oliolajeihin, joiden jäsenillä on niille ominaisia ominaisuuksia ja toimintatapoja. Olioiden hierarkia ja eräät muut yleiset periaatteet konstituivat todellisuutta, joka kokonaisuutena on äärellinen, kaunis ja hyvä. Parmeniideesta lähtien tähän ajatusmalliin liittyy käsitys, jonka mukaan olevaisen ikuinen ja muuttumaton perusstrukturi on intelligiibeli. Tämä merkitsee sitä, että kun intellektiin muodostuu käsitteellinen kuva siitä, mikä on, tuo käsitetty kuva intellektissä on realistisessa mielessä rakentunut samoista elementeistä, jotka antavan muodon ekstramentaaliseksi maailmalle. Platonin *Timaios*-dialogissa tämä ajatus saa konkreettisen muodon siten, että demiurgi muotoilee kosmoksen ymmärtämänsä olevaisen mallin mukaiseksi. Kun filosofi käsittää maailman rakenteen, hänen mie-

lessään aktualisoituu juuri se demiurgin käyttämä intelligiibeli malli, jonka mukainen maailma on. (En puutu tässä esityksessä Platonin ja Aristoteleen ontologisten teorioiden tunnettuihin eroavaisuuksiin.)

Platonin ja Aristoteleen mukaan ihminen eroaa muista kuun alapuolisista olioista järkensä johdosta. Järkensä kautta ihminen voi heidän mukaansa kohota universaaliseen tietoon todellisuuden invariantista intelligiibelistä rakenteesta ja tulla siten tietämään kaiken mikä voidaan tietää. He pitivät ihmisen mahdollisuutta ja kykyä kohoutua todellisuuden käsitteelliseen hallintaan kaikkein innostavimpana filosofian harjoituksen motivaationa. Tämän kyvyn toteuttaminen eli intellektuaalinen täydellistyminen tekee heidän mukaansa sielun objektiivisesti hyväksi. Se toteuttaa silloin hyvin omaa erikoisolemustaan ja tulee subjektiivisesti onnelliseksi.

Varsinkin Platonilla mutta jossain määrin myös Aristoteleella näkemys sielun intellektuaalisesta täydellistymisestä liittyy uskonnollisia tai mystisiä ajatuksia. He ajattelivat sielun olevan kuolematon ja että sielun kyky ymmärtää sitä, mikä on ikuista ja muuttumattonta, osoittaa sen kuuluvan tällaisen todellisuuden piiriin.

Platonilla on useita erilaisia myyttejä, joiden tarkoitus on luonnehtia sielun asemaa ja kohtaloa olevaisen järjestyksessä. Timaios-dialogissa Platon kuvaa, miten demiurgi tekee kosmoksesta elävän ideain jäljitelmän. Sen ruumis koostuu geometrinen mallien mukaan suunnitelluista elementeistä ja sitä elävöittää maailmansieli, jonka elämä näkyy parhaiten taivaanmekaniikkaa hallitsevana kahtena sisäkkäisenä ja eri suuntaisena ympyräliikkeenä, joista toinen ilmenee kerran vuorokaudessa tapahtuvassa kaikkien planeettojen ja tähtien kiertoliikkeessä maan ympäri, toinen taas planeettojen toisensuuntaisessa, paljon hitaammassa liikkeessä niiden omilla radoilla. Demiurgi tekee sitten kuolematon sielut samasta aineksestä, josta maailmansieli on luotu. Sieluja tehdään yhtä paljon kuin on kiintotähtiä, ja jokainen niistä asutetaan omalle tähdelleen. Tuossa asemassa ne ovat transkendentin ja immanentin todellisuuden rajalla. Ne ikäänkuin katselevat ikuisia ja yliluonnollista ideain maailmaa ja tietävät sen vuoksi kaiken mikä voidaan tietää. Koska demiurgi haluaa, että kosmoksessa esiintyy kaikki mikä siinä voi esiintyä, hän suunnittelee sellaisen eläimiä muistuttavan olion, johon voi yhdistyä kuolematon sieli. Tällaisten yhdistelmien toteuttamista varten sielut siirretään tähdiltä planeetoille odottamaan inkarnaatiota, joka tulee niiden kaikkien osaksi. Kun sieli tulee siihen katoavaiseen psykofyysiseen kokonaisuuteen, jota sanotaan empiirisessä maailmassa ihmiseksi, se unohtaa sen intelligiibelin todellisuuden, jonka katseleminen oli sen alkuperäinen toiminta. Maailmansielen tavoin yksityinen kuolematon sieli on kahden sisäkkäisen ympyräliikkeen kokonaisuus, ja Platon kuvaa hauskasti, miten nämä ympyräkehät vääntyvät muodottomiksi, kun ne yhtäkkiä joutuvat ruumiin sisällä vallitsevien verivirtojen, ilmapyrskyjen ja muiden eri suuntaisten voimien kenttään. Vähitellen aistimaailmasta saatujen vaikutelmien johdosta mieleen palautuu jotakin intelligiibelistä maailmasta ja sielun kehät alkavat tulla säännöllisemmiksi. Ihminen oppii puhumaan ja ajattelemaan. Kuolematto-

man sielun ja siinä olevan logoksen tulisi nyt ohjata ja hallita kuolevaista psykofyysistä ihmistä toimimaan kosmisen oikeuden mukaisuuden mukaisesti. Sen tulisi myös palauttaa mieleensä mahdollisimman hyvin se intelligiibeli maailma, josta se itse on peräisin. Tämä tapahtuu parhaiten filosofian harjoituksen kautta. Kun kuolevainen psykofyysinen ihminen on kulunut loppuun, täydellistynyt filosofinen sieli on saavuttanut alkuperäisen kehärakenteen, ja se nousee takaisin omalle tähdelleen ja elää siellä ikuisesti ideain maailman iloisena ja rakastavana katselijana. Sielut eivät tähdillään ole yksinäisiä, sillä ne ovat kaikki samasta maailmansieluaineksestä ja siten myös välittömästi yhteydessä toisiinsa. Jos sieli ei suoristu, vaan mukautuu empiirisen ihmisen irrationaaliin haluihin, se ei ihmisen kuollessa ole siinä kunnossa, että se nousisi tähdelleen. Se joutuu syntymään uudelleen niin kauan, kunnes se alkaa parantua.

Edellä kuvattua sielun kohoutumista tietoon ja ikuisen ideain katseluun voi pitää Platonin filosofian mystis-uskonnollisena teemanä. Vaikka Aristoteleen filosofian yleinen luonne poikkeaa monessa kohdin Platonin ajattelusta, myös siinä esiintyy näkemys, jonka mukaan filosofisesti täydellistynyt kuolematon sieli saavuttaa ikuisen rauhan ja onnellisuuden todellisuuden intelligiibelin rakenteen mietiskelijänä. Selvimmin aihe on esillä *Nikomakhoksen etiikan* X kirjan loppuluissa.

Tälle filosofiselle mystiikalle on ominaista, että siinä sielun ikuinen päämäärä on kuvattu intellektuaalisena olevaisen perimmäisen järjestyksen häiriöttömänä katseluna. Myös sielun kohoutuminen tähän pysyvän onnellisuuden tilaan on keskeisesti intellektuaalinen, vaikka mukana on myös muita tekijöitä. Se tapahtuu olennaisesti tieteellisen tiedon hankinnan ja filosofisen mietiskelyn kautta.

2. On tunnettua, että hellenistisenä aikana filosofia muuttui enenevässä määrin käytännölliseksi ja sielunhoidollisesti orientoituneeksi. Mysteerikulttien ja muiden uusien uskontojen tavoin se pyrki tarjoamaan vastauksia yleisiin elämänsymyksiin. Plotinoksen 3. vuosisadalla perustama uusplatonismi oli viimeinen antiikin suuri filosofinen järjestelmä, ja vaikka sen piirissä harrastettiin myös vaate- ja teoreettista ajattelua, sille antaa leimansa pyrkimys tarjota uskonnollisävyinen elämänfilosofia ihmisille, joiden elämästä puuttuu klassisen kauden voimakas usko järjen mahdollisuuksiin ja joiden elämäntunne yli-

päänsä oli angstinen.

Jo ennen Plotinosta platonista traditiota oli popularisoitu uskonnollisen elämänfilosofian suuntaan. Platonin ideain maailma tulkittiin korkeimman jumaluuden ajatuksiksi, ja sielun päämääränä ei enää pidetty niinkään ko- hoamista tietoon, vaan pikemmin jonkinlais- ta turvaa tuottavaa yhteyttä ideain maailman taakse postuloituun jumaluuteen. Voisi sa- noa, että kun Platonin oppiin sielun mystises- tä kohoutumisesta liittyy näkemys kasvavasta ja laajenevasta universaalisesta tiedosta, helle- nistisen ajan platonismissa sielun kohoutumi- sen päämäärä on yhteys intelligiibelin todelli- suuden suhteen transkendenttiseen jumaluu- teen. Tällöin filosofinen tiedollinen mystiikka muuttuu korostetusti uskonnollis-eettiseksi pyrkimykseksi, ja intellektuaalisen täydellisty- misen ajatus jää taka-alalle. Plotinoksen filo- sofinen järjestelmä on sikäli kiinnostava, että siinä pyritään yhdistämään toisiinsa alkupe- räisen platonismin ja hellenistisen platonismin ideoita. Plotinoksen sielu-opin taustaksi on paikallaan käsitellä lyhyesti hänen yleistä to- dellisuuden tulkintaansa.

3. Plotinoksen mukaan todellisuuden pe- rustana on olevaisen tuolla puolen oleva ju- malallinen ykseys, josta olevaisen eri kerrok- set ilman ajallista alkua virtaavat tai säteilevät esiin. Yhden ympärille muodostuu ensimmäi- nen emanaatio, *Nous* eli Järki, ja se vastaa jossakin mielessä Platonin ideain maailmaa. Plotinoksen mukaan mikään olevainen ei voi olla reaalinen, ellei se ole Yhdestä virtaavan voiman toteutuma. Toisaalta Yhden täyten- destä ulosvirtaava olevan potentia aktualisoi kaiken, mikä voi olla. *Nous* olevaisen ensim- mäisenä sfäärinä eroaa Platonin ideain maail- masta sikäli, että se sisältää kaikkien alempien yksilöoloiden ideat platonisten laji-ideoiden lisäksi. Ajaton ja muuttumaton *Nous* on ko- konaisuutena elävä ja tietoinen. Se kontem- ploi itseään ja suhdettaan transsendenttiseen jumaluuteen. *Nousin* ajattelu ei ole diskursii- vista eli peräkkäisesti premissistä johtopää- töksiin etenevää, koska se on ajaton. Se on täysin onnellinen, koska se on välittömässä ja häiriöttömässä yhteydessä olevaisen transken- denttiseen alkuperustaan. Se ymmärtää ole- vansa sen voimasta olemassa ja kuva siitä.

Yhdestä lähtevä voima ei pysähdy *Nousiin*, vaan etenee siitä ulospäin ja konstituoii siten seuraavan mahdollisen olevaisen sfäärin. Siitä Plotinos käyttää nimitystä Sielu eli *Psykhē*. Plotinoksen mukaan jokainen olevaisen taso muodostuu siten, että sen mallina on aina

edellinen, ylempi taso. Ylemmästä tasosta lähtevä voima ikäänkuin kääntyy katsomaan taakseen ja pyrkii muodostumaan edellisen kaltaiseksi. Tähän liittyvät uusplatonistisen metafysiikan keskeiset termit *prohodos* (ete- neminen) ja *epistrofē* (kääntyminen). Kun al- kuaan yhdestä lähtevä voima etenee *Nousista* eteenpäin, se on siinä määrin heikentynyt, et- tei *Psykhē* pysty yhdellä kertaa jäljittelemään koko *Nousin* sisältöä. Se jäljittelee sitä dis- kursiivisesti, osa osalta. Näin *Psykhēn* ajatte- lu ja tietoisuus on siis perättäistä, ja vastaa- vasti aika kuuluu olevaisen toiseen emanaati- oon. Koska *Nousin* sisältämien ideoiden mää- rä on finiittinen ja koska todellisuudella ei ole absoluuttista temporaalista alkua eikä lop- pua, *Psykhē* jäljennettyään *Nousin* sisällön diskursiivisesti kertaalleen aloittaa saman kierroksen alusta. Vastaavasti aika on kehälli- nen.

Seuraava emanaatio on empiirinen näkyvä maailma. Se on ikäänkuin heijastuma ei- olevan päällä. Siinä esiintyvät historialliset prosessit ovat temporaalisia ja siis tosiasiaassa sielu-hypostasiksen heijastumia. Todellisuus päättyy empiiriseen maailmaan, jossa olemi- sen voima on heikoimmillaan. Siihen on se- koittunut paljon sitä mikä ei ole eli materiaa.

Plotinoksen mukaan *Nous* sisältää jokaisen yksityisen olion idean. Kun maailmansielun kiertoliike on edennyt määrättyyn kohtaan, se jäljentää itseensä asianomaiset ideat, ja nämä jäljitelmat siis heijastuvat vuorostaan aisti- maailmaan. Jokaisen ihmispersoonan arkkii- tyypinen ydin kuuluu ideana *Nousiin*, josta se jäljentyy temporaalisena tietoisuusmuoto- na *Psykhē*-emanaatioon. Tässä olomuodossa se liittyy aistimaailmassa yhteen psykofyysi- seen organismiin ja on sen ajatteleva ja it- seään tiedostava minuus. Temporaalinen yk- sityinen tietoisuus on *Psykhē*-emanaation osa, ja koska *Psykhē* tosiasiaassa konstituoituu diskursiivisen *epistrofen* kautta, myös tempo- raalisen yksityisen tietoisuuden luonnollinen toimintamuoto olisi pyrkiä diskursiivisen ajattelun tietä käsittämään ideain maailmaa eli *Nousia*. Näin menetellessään se parhaassa tapauksessa pystyy säilyttämään yhteyden sii- hen korkeampaan sfääriin, jossa sen varsinai- nen identiteetti eli idea onkin koko ajan. Filo- sofinen sielu voi elämänsä aikana hetkittäin kohoutua täydellisen kontemplaation asteelle, jolloin se kokee ekstaattisen mystisen yhtey- den Yhteen. Silloin yksityinen tietoisuus on kääntynyt siinä määrin *Nousia* kohti, että sen jakautuneisuus ajalliseen ja ajattomaan olo-

muotoon ylittyy. Tämä kohoutuminen ei ole ainoa sielun tarkoitettu toimintamuoto. Sen tehtäviin kuuluu myös sen osaksi tulleen ruumiin hallinta. Perinnäisen platonistisen näkemysten mukaan sielun tulisi ohjata empiirisen ihmisen elämän siten, että oikeudenmukaisuus toteutuu maailmassa. Näin menetellessään sielu omalta osaltaan huolehtii kosmisen kauneuden ja järjestyksen säilymisestä.

Jos sielu säilyttää pyrkimyksensä ylöspäin ja ohjaa aistillista ruumista moraaliseen hyvään, se sulautuu ajallisen olomuotonsa päätyttyä *Nousissa* olevaan ideaansa ja elää onnellisena ajattomassa todellisuuden ensimmäisessä piirissä. Sielun aika loppuu, kun maailmansielu ryhtyy jäljentämään *Nousista* sellaista kohtaa, johon sen idea ei sisälly. Ne sielut, jotka eivät ole säilyttäneet yhteyttä ylempään todellisuuteen ja antautuneet ruumiin halujen vietäväksi, eivät kuoleman jälkeen assimiloitu ideaansa. Tuon idean kautta kulkenut olemisen voima näyttää yhden kosmisen kierroksen ajaksi jäävän jotenkin kadoksiin. Plotinos-tutkimuksen piirissä ei valitse yksimielisyyttä siitä, mistä tässä voisi olla kysymys.

Erikoinen piirre Plotinoksen kehittämissä sielun metafysiikassa on, että osa persoonan identiteetistä ei koskaan laskeudu ajallisen järjestyksen ja empiirisen minuuden piiriin. Ideaaliminuus säilyy koko ajan *Nousissa*. Tätä teoriaa voisi ehkä pitää myöhäisantiikin ihmisten ylimitoitettun kosmisen turvallisuuskaipeuden ilmauksena. Sehän merkitsee, että ihminen voi ajatella, että hänen tunteva ja ajatteleva minuutensa on vain ajallinen il-

menemismuoto siitä varsinaisesta olemuksesta, joka ei ole ollenkaan läsnä historiallisessa todellisuudessa. Se on kaikkien mahdollisten kohtalon vaihtelujen tuolla puolen. Myöhemmässä uusplatonismissa luovuttiin ajatuksesta, että jokin osa persoonasta jäisi kokonaan laskeutumatta ajallis-paikallisen todellisuuden piiriin.

4. Jos vertaamme Plotinoksen mystiikkaa Platonin ja Aristoteleen tiedon metafysiikkaan, on helppo todeta, että jossakin mielessä siinä säilyy ajatus intellektuaalisesta täydellistymisestä sielun päämääränä. Mutta sen merkitys relativisoituu sen takia, että lopullinen päämäärä, ehjä identiteetti *Nousissa*, ei toteudu pelkästään kaiken tiedettävissä olevan tietämisenä. Tosin *Nous* on kaiken tiedettävissä olevan ideaalinen aktualisaatio, joka tuntee itsensä, mutta se on samalla sitä korkeamman jumalallisen alkuperustan jäljitelmä. *Nousista* antautuva yhteys Yhteen on ylitedollista mystistä liittymistä kaikkeuden perustaan, *unio mystica*. Käytännössä tämän aiheen esiinahoaminen sielun kohoutumisen teorian yhteydessä merkitsi sitä, että myös tie päämäärään tuli useampiraiteiseksi.

Plotinos opetti etupäässä filosofista menettelmää, jonka mukaan sielun on diskursiivisen ajattelun ja askeettisen elämän kautta kohouduttava ajattomaan, ei-diskursiiviseen kontemplaatioon, josta käsin se voi ekstaattisesti liittyä jumaluuteen. Mutta uusplatonisen mystiikan populaarimmassa muodossa ajateltiin, että sielu voi saavuttaa *unio mysticaa* edeltävän ei-diskursiivisen kontemplaation asteen myös rationaalisesta ajattelusta pidättäytyvän mystis-uskonnollisen keskittymisen kautta. Sielu löytää silloin tiensä jumaluutta lähellä olevaan *Nous*-tasoon kulkematta rationaalisen ajattelun kautta, ja saavuttaa näin mahdollisuuden ekstaattiseen välittömään jumaluuden kokemiseen.

Kristillinen uusplatonistinen mystiikka on yleensä liittynyt *unio mystica*-opin ei-intellektuaaliseen versioon. Sen piirissä on yksinkertaistettu Plotinoksen metafysisis-ontologista teoriaa soveltamalla kosmista käsitteistöä lähinnä yksityiseen sieluun. Filosofian historian kannalta sen kiinnostavina piirteinä voi pitää allegorisen ja symbolisen ajattelun kehittämistä ja huomion kiinnittämistä subjekti-objekti -kaaviosta irtautuviin kokemusmuotoihin. Toisaalta sielun kohoutumisen irrottaminen vakavasta tiedollisesta harrastuksesta vieraannutti uusplatonisesti suuntautuneita mystikkoja filosofisesta keskusteluyhteisöstä.

Kirjoittajat:

Keijo Petäjä, professori, arkkitehti, Helsinki

Elina Hytönen, toiminnanjohtaja Nuoren Voiman Liitto

Tapani Sihvola, rehtori, Kuntokallio-opisto

Tapani Ojasti, FT, Vantaa

Risto Boxberg, puheenjohtaja Vuosaari Seura ry

Simo Knuuttila, teologisen etiikan ja uskonnonfilosofian professori,
Helsingin yliopisto